

58-63 jan.-dec.

58-59.

17046

Viz

fürtözés

V. Spinga

V. Tóld

munka

kulturbeszámoló szerkeszti: kassák lajos

1938 január X évfolyam 58 szám

Roger Martin Du Gard üzenete a Munka számára

Kedves Uram!

Ön néhány sort kért tőlem a Munka számára. Nem nagyon kedvelem az ilyen „üzeneteket” és miután magammal szemben sincsenek illúzióim, tudom, hogy az én szavam is — mint annyi másé — csupán „pusztábakiáltott szó”. Mindazonáltal, ha folyóiratában — amelynek politikai irányvonalát különben csak kevésbé ismerem — közölni kívánja egy gondolatomat, amely igen kedves nekem, úgy tegye közzé az alábbiakat:

Az igazság és a testvériség megvalósítása érdekében nem érthetek egyet azzal a „reálpolitikával”, amely olyan eszközöket használ, amelyek se nem *igazságosak*, se nem *testvériesek*. Nem csupán azért, mert személyes megvetést érzek az eszközök e fajta realizmusával szemben, hanem mert *értelmetlennek* tartom. Mihelyt valamely fejlődés kedvéért lemondunk arról az erkölcsi szigorúságról, amely annak lényegét tartalmazza és amely nélkül eredményes sem lehet, kompromittáljuk magát a fejlődést. Hogyan igényelhetjük a rossz útján a jót? Ha az elmélet jegyében hatalomra jutott emberek eltérve a doktrina eredendő szigorától a kompromisszumok zavaros útjára lépnek, hogy hozzáidomítsák azt a század követelményeihez, elenyészik mindaz, ami ügyük nagyságát és szándékuk nemességét jelentette. Nem sokat számít, ha a gyakorlatban az ilyen hatalom rákényszeríti magát az emberekre és sikerül tartóssá válnia. Sőt odáig megyek gondolataimban, hogy az elmélet veresége a jelenlegi világ gonosz erőivel szemben közelebb hoz bennünket az *igazi győzelemhez, helyrehozhatóbb* és kevésbé súlyos vereséget jelent, mint az időszakos győzelem. Nem esem kétségbe az igazság sorsa miatt (és talán a jövő emberének viszonylagos testvériségében is bízom), de ha egyszer győzni fog, akkor ezt a győzelmet azok ellen kell kiharcolnia, akik ugyan programot csinálnak az igazságból, de merész ívben hátat fordítanak neki, ha hatalomra jutnak.

Roger Martin Du Gard

Közli: Havas Endre

Roger Martin Du Gard világos értelmű üzenetét hálásan fogadtuk és készséggel nyomattuk ki lapunk első oldalán. A gondolatok, amiket közöl velünk, nem újak a számunkra, de igazságosak és időszerűek s úgy érezzük az ő soraiban a mi állandóan hangoztatott véleményünk, kétségünk és bizakodásunk is benne foglaltatik. Azt mondja: „Nem esem kétségbe az igazság sorsa miatt (s talán a jövő emberének viszonylagos testvériségében is bízom), de ha egyszer győzni fog, akkor ezt a győzelmet azok ellen kell kiharcolnia, akik programot csinálnak az igazságból s ha hatalomra jutottak, merész ívben hátat fordítanak neki”. Du Gard nem pártpolitikus, de nem is az elefántcsonttorony passzív lakója. Az igazság nyugtalan keresője ő, miként a nagy szellemek minden időben. Irodalmával nem az érdekképviseltek céljait szolgálja, hanem az emberi lényeg feltárásán fáradozik s mindig a művészet határain belül és mindig a legnemesebb eszközöket véve segítségül. „Sokkal inkább mesélő, mint sem tanító szeretnék lenni” mondja és mi megértjük szavait. Valószínűleg nem kényelem-szeretettől, vagy éppen opportunizmusból hangoztatja ezt az időszerűtlennek látszó hitvallást, hiszen nem opportunus egyedül maradni akkor, mikor milliókat és milliókat a csordaszellem tölt be, mikor mindenki menekül az egyéni felelősségvállalás elől és nem kényelmes feladat szembe feszülni mindazzal a szellemi és materiális zűrzavarral, ami napjainkra annyira jellemző és azzal fenyeget, hogy hova-tovább az egész világot hatalmába keríti. Bárha irodalmából könnyen megállapítható, hogy Du Gard a tanítók sorában is a legkiválóbbak között foglalhatna helyet, szinte túlzott lelkiismeretességéből nem meri vállalni a tanító szerepét. Sokkal többre becsüli az ember egyéniségét és a szeretettel és tudatos belátásból összeállt, vagy összeállható emberi közösség etikai törvényeit, semhogy prédikációba kezdetne, vagy pártoskodhatnék egy önkényes formulákhoz szabott világkép kialakítása érdekében.

Mi azt hisszük, az az ember, aki csak némileg is figyelemmel kíséri a külvilág eseményeit s aki olykor az őszinteség érzésével magába fordul, nemcsak oszthatja Du Gard hitvallását, de ezidőben az emberiség érdekében maga sem vállalhat emberségesebb feladatot, mint azt, hogy képességeihez mérten a tények megismerésére törekedjék és tapasztalatait, ismereteit, érzéseit és gondolatait a világ elé tárja, mintegy okulásul a társaknak, akiket nehéz elviselni, de akik nélkül elképzelhetetlen az életünk. A tudós, gondolkodó, író, vagy művész, szóval a szellem embere meg éppen nem tehet egyebet, hacsak nem akar gyilkosságot elkövetni saját énje ellen, mely, az értelem megállapítása szerint, természeténél fogva a fejlődés ügyét szolgálja. De úgy általában, hol vagyunk ma attól, hogy a szellem embere valóban a szellem érdekében tevékenykedjék?

Az *írástudók árulásáról* szóló elmélkedés nem hogy felesleges, felelősséget elhárító póznak bizonyult volna, de a laikus előtt is egyre időszerűbb, mert egyre kétségteletenebbé válik, hogy a szellem politikai kiszolgáltatottsága, a szónokok és hősök, moralisták és diktátorok mentalitásához való alkalmazkodása a kultúra elsekélyesedését, következés-

képen az egyéni élet tragédiáját s a társadalmi élet kegyetlen mechanizálódását fogja eredményezni. Nem szabad, hogy elszédítsenek bennünket a szónokok ígéretei és a bürokraták látszateredményei. Végre is tudomásul kell vennünk, hogy az ösztöneikben bizakodó tömegek csak úgy, mint a szüklátóköri, sematikus gondolkodó egyedek szörnyű megpróbáltatásokon estek át a világháború után következő esztendőben. Ami jóra való törekvés volt bennük, az lefáradt és elkótyavetyéldött a hazardírozó vezérek kezén, vágyaik belefúladtak a csalódottság dühébe, szemeik előtt összekuszálódtak az utak és célok s milliókkal történt meg, hogy tegnap a szabadság felé indultak el a baloldalon s ma a jobboldalon az önkényuralom igáját viselik a nyakukban. S ha ez a valóság siralmas képét mutatja a tömegek sorsának, nem kevésbé siralmas sorsra jutottak azok a tudósok, írók és művészek, akik a tömegekkel együtt, sőt azok serkentése és szédítése közben maguk is áldozatául estek a politika sodrásának. Roger Martin Du Gard üzenete jó alkalmul szolgál ahhoz, hogy egy pillantást vessünk magunk köré a világba s az aluszékony hívők figyelmét felhívjuk olyan tényekre, amelyek kultúr-életünk politikai kiszolgáltatottságát, a külső erőszakétel által felidézett haldoklás tüneteit mutatják. Néhány jelenség a világ különböző részeiből:

A moszkvai „Pravda” és az „Izvestija” cikket közölte Meierhold színházművészetével kapcsolatban. A „Pravda” azzal vádolja Meierholdot, hogy „Oroszországban az ő színháza az egyetlen, amely a szovjet húszéves fennállása alkalmából nem hozott olyan darabot, amely az orosz szovjetköztársaság kialakulásával foglalkoznék. A Meierhold-színház csak régi színdarabokat játszik, még hozzá formalisztikus és nem realiztikus szellemben”. Ugyanez a cikk Bezimenzkij költőt és Tretjakov író-trockijizmussal vádolja... A „Pravda” és az „Izvestija” Meierhold színházát „feleslegesnek” tartja. Ujabb híradás szerint „Meierhold színházát már be is zárták és a világhírű rendezőt eltiltották minden formalisztikus kísérletezéstől”.

Más irányból a Nouvelle Revue Française közli, hogy:

„Párisban Remarque „És aztán”... című regényéből készült filmet pacifista tartalma miatt betiltották”.

„Rómában ugyancsak pacifista tartalma miatt a Velencei Nemzetközi Filmversenyben díjat nyert „Nagy illúzió” című film bemutatását tiltották meg”.

„Berlinben a Nemzetközi Kiállítás megnyitása alkalmával Göring tábornok azt mondta az olasz futurizmusról: Hivatalosan azt kívánjuk, hogy esztétikailag fejlesztessék vissza ez a művészet, de metafizikai és politikai szempontból újjá kell éleszteni”.

„Hollywoodban néhány filmszillag politikai hitvallást tett, minek az lett a következménye, hogy ezután a sztárokkal kötendő szerződésekben az a pont is benne foglaltassék, mely szerint Hollywood kedvenceinek a politikában semlegeseknek kell maradniuk”. Vagyis, a hatalmi politika érdekében le kell mondaniok politikai jogaikról.

Minden magyarázkodásnál és rábeszélésnél akarásnál félreérthetlenebbül szólnak ezek az idézetek, mint ténydokumentumok a művészet meggyalázásáról és a művészek politikai kalandjainak következményeiről. Odáig jutottunk, hogy az emberi szellem alkotásait, melyek hivatva

lennének kultúránk reprezentálására, egyszerűen a hatalomörző rendőrség és az elvakult pártpolitikusok ügyévé minősítették. A tény maga, mint az előzmények logikus következménye nem megdöböntő, de annál inkább el kell ítélnünk a szellem embereinek azt a megszádltságot, bárgyu gyermetséget, amellyel a dolgok ilyen alakulását nagy részben maguk is elősegítették. Azok a kevesen, akik még idejében észretértek és tiltakozásukat fejezték ki a szellemi élet elpolitizálódása ellen — százszázalékig igazoltattak. A szellem lealacsonyítása, hitvány árucikké minősítése, a hatalmi politika szolgálatába állítása, akkor kezdődött el, mikor az alkotó ember megfélekezve hivatásáról részt követelt magának a napi politika hajszáiban és taktikázásaiban s ezzel akarata ellenére is előkészítette a hatalmi törekvések megszádlottjainak győzelmét. Magától értetődik, mikor a művész a politikai irányzatok szolgálatába állította művészetét, — hivatását szolgálai, vagy katonai értelemben vett tevékenységgé degradálta, művészetét, melynek művelése életcél a művész számára és a legmagasabb példaadás a társadalom számára, kívülé való, idegen célkitűzések megvalósítása érdekében eszközzé alakította át. S ha tudatosan nem így történt, a politikai agitáció és fantasztikus politikai elképzelések hatása alatt örült, ha művészetét kisajátították s mint fegyvert használták a tömegmozgalmak érdekében, de mint utóbb kiviláglott, a tömegek emberi felszabadulása ellen. Örült a művészet politikai kisajátításának ahelyett, hogy általános szempontú hasznosítását követelte volna. Semmi csodálkozónivaló nincs azon, hogy ma a politika hatalmasai a művészeket megrendszabályozzák alkotó munkálkodásuk keretein belül is s produktumaik sorsa felett, amennyiben azok szellemi életünk „formalisztikus” dokumentációinak tűnnek, a rögtönítélő párt, vagy osztálybíróságok mondják ki a halálos ítéletet. Nem egyszer olyan magabiztonsággal és világra szóló fölényvel, ahogyan a parancsuraimi miniszter tette, mikor hatalmi követelménynek értendő műbírálatot mondott a futuristák kiállításán. S ezen a területen ma már semmi különbség nincs a moszkvai, berlini és római diktatura hajlandósága és elvakultsága között. A jobboldali politikai front földönfutóvá tette Thomas Mann-t és Stefan Zweiget s a baloldali politikai front az árulás bélyegét ütötte Gide és Silone homlokára. És még azok a százak és ezrek, akik áldozatai lettek a politika hatalmasainak, annak az önkényuralmi rendszernek, melynek felépítésében passzív, vagy aktív formában maguk is részt vettek. S ma már ott tartunk, hogy jobb, vagy baloldali színezettel világszerte ez a politikus fölény mond ítéletet a művészet dolgai felett. Párisban például néhány hét óta a francia kormányrendelet értelmében nem szabad árusítani a katalán kiállítás műkincseit ismertető katalógust. „Franco keze már Párisig elér”. Ime napjainkban a művészet és politika egymáshoz való vszonya még ott is, ahol az emberek aránylag a szabadság és biztonság levegőjét lélegezhetik magukba.

Művészet és politika. Egyre világosabban látjuk, hogy ez a két tevékenységi forma, sem kiindulási pontjában, sem célkitűzésében maradék nélkül össze nem egyeztethető. Mindkettő emberi, sőt társadalmi tevékenység, de amíg az egyik az ember megművelésén fáradozik, a másik az emberi gyöngeségek kihasználására törekszik. És kétségtelen, mikor a szellem embere részt vállalt a politikai harcok cselvetéseiben, elismerte a politika mindenhatóságát és önkéntelenül alávetette magát

munka

hatalmi mohóságának és despotikus gögijének. Ma már mindenfelől hallani a kétségbeesettek segélykiáltásait, de még mindig nagyon csekély azoknak a száma, akik tapasztalataikból és sejtelmekből le merik vonni a végső következtetéseket. Pedig nincs egyéb lehetőség a szellem emberének számára: vagy a teljes kiszolgáltatottság vállalása, vagy nyílt szembefordulás a hatalmi politika jobb és baloldali képviselőivel, emberi meggyőződésből az emberiség érdekében. Kilépní a politika szolgálatából, hogy elvégezhesse társadalomalakító feladatát, ami szellemi képességeinek legmagasabb rendű hivatása. Ernst Toller mondja egyik cikkében: „Azok a gyakorlati mozgalmak és eszmei irányzatok, melyek a szomszédától kölcsönzik ki jelszavaikat, önmagukban halálra vannak ítélve”. Erre a sorsra jutott a politizált művészet is. És André Malraux mondta egyik előadásában: „Hogy a fasizmus ennyire urrá lehetett a világon, annak mi baloldaliak is nagyrészt az okai vagyunk. Tisztátalanok vagyunk szellemben és szemponttalanok a cselekedeteinkben”. Természetesen Malraux nemcsak a tömegre gondolt, hanem a szellem embereire is, akikről nem kevésbé bizonyosodott be, hogy tisztátalanok szellemben és szemponttalanok cselekedeteikben. Nemcsak hogy elhagyták szellemi posztjukat, de vak szédületükben ellene is fordultak igazi önmaguknak a politikai szomszéd jelszavaival. S most mintegy memento-ként áll előttünk Thomas Mann németországi és André Gide oroszországi példája.

De, hogy félre ne értessünk: az elmondottak után nem az lenne szerintünk a kívánatos, hogy a tudósok, írók, művészek depolitizálódjanak és zárják be magukat a műtermek és laboratóriumok falai közé, hanem, hogy legsajátosabb benső meggyőződésükkel folytassák teremtő munkájukat, amivel az emberi társadalom képességeit és szükségleteit is reprezentálják és szolgálják. Az az alkotó, aki elfordul a politikától: félreértésből leszűkíti maga előtt a horizontokat s az aki a hatalmi politika szekere elé hagyja magát fogni: a saját szolgátságát, értékeinek megsemmisítését készíti elő. *Nem elfordulni kell tehát a politikától, de szembefordulni elvakult uralmi törekvésével és minden egyebet letipró kísérleteivel! A hatalmi politika ellen s az alkotó tevékenység szabadsága érdekében. Mert a tudós, író és művész produktív életének legalább olyan fokú autonómia jár ki az illetéktelen fórumokkal szemben, mint az egyetemnek autonómiája és a politikai képviselők immunitása.* De, ha ebben az irányban akarunk tevékenykedni s ha némi eredményt is el szeretnénk érni, határozottan ki kell mondanunk álláspontunkat, ahogyan Roger Martin Du Gard is nyíltan vallja:

„Az igazság és a testvériség megvalósítása érdekében nem érthetünk egyet azzal a „reálpolitikával”, amely olyan eszközöket használ, amelyek se nem *igazságosak*, se nem *testvériesek*... Mihelyt valamely fejlődés megteremtéséért lemondunk arról az erkölcsi szigorúságról, amely ennek a lényegét tartalmazza és amely nélkül eredményes sem lehet, kompromittálják magát a fejlődést”.

Roger Martin Du Gard távoli földről küldi felénk üzenetét s mi úgy üdvözöljük őt szűk határaink közül, mint aki érzésben és gondolkodásban testvérien közel van hozzánk.

Kassák Lajos

Prolán gondolatok a Louvrebán

1967

EXPOSITIÓ

*Báránnyelők úsznak a nap fényében.
A szerelem kristályüvegén át
Ragyog a mezők és folyók színe.*

*A város kapuinál asszonyok hevernek
Szemük nedves, mint a tavaszi fák levele.
Az élet ölelő puha karokkal fogja át a nyakam
S nem tudok elfutni.*

*Jó szagokkal és jó ízekkel bontja szét lepedőjét az alkony
Csiklandós szél fúj s lábaink megfeszülnek.
A világ eltűnik a meleg takarók alatt.*

GRANDE GALERIE

*Elbódulva kőborgok a szentek seregében.
A sokszínű Krisztusok s a boldog Máriák
Meglégedetten pislognak rám a falakról.*

*Mi lenne, ha egyszer az angol missek és az amerikai vigécek helyett
A koldusok és az élet rongyos halászhajók
Vonulnának fel sárga, kék és vörös színeitek elé,
Megreccsennének-e a mázolt keresztetek?*

*A teremszolga gunyosan néz végig rajtam
És Rafael angyala is legyint rám
Mindketten érzik, hogy idegen vagyok.*

BOTTICELLI

*Ha Botticelli galambszívű, karcsú szüzei
Kiszállának égi páholyukból:
Térdre hajolna sok, sok nyomorúságom előttük.*

*Az áhitatos szeretet forrásából
Jó volna még egyszer meríteni hitek vizét.
Az élet alázatos gyermekei előtt
Bezáródtak a világ összes kapui.*

*Korunk a lázadások bőséges imájával,
Kibérelte templomos vágyaink egész seregét.
Távoli idők zenéje halkán csendül el szívem fölött.*

Hercz György

munka

Alkotók, dolgozók, pénzkeresők

Vannak alkotó, dolgozó és pénzkereső emberek. Bennük és általuk mutatkozik meg mindaz, amit a valóságban a társadalmi élet jelenségeinek nevezünk. A társadalom tagozódása így nemcsak gazdasági vagy világnézeti elhatárolódást, hanem emberi típusok különbözőségét is jelent. Ezek a típusok a gazdasági és politikai tényezők, a kultúra, a környezet, a nevelés és az átöröklés bonyolultan összefüggő hatásai és visszahatásai között alakulnak ki. Mégis mélyről fakadó ellentétek választják őket el egymástól. Állandó surlódások között énekelnek, mert dolgozni nem annyit jelent, mint pénzt keresni és az alkotás távolról sem merül ki a dolgozó tevékenységében.

I.

Az élet értelmét és lényegét az *alkotó* fejezi ki. Létrehoz valamit, ami eddig ismeretlen volt előttünk s ami életünket szebbé és biztonságosabbá alakítja. A megműveletlen naturából kultúrát teremt.

Az alkotásban nincs semmi misztikus. De folyamatát mégsem lehet megismerni, mert komplikáltan összefüggő egyéni erők indítják el. Az alkotó egyéniségét kifinomodott reagálóképesség és rendszerező tevékenység jellemzi. Új rendet, új szintézist hoz létre a zűrzavarban. Ebből a hajlamból születik meg minden új gép, új orvosi felfedezés, társadalmi gondolat, vagy művészi produktum.

Az ember cselekedeteit általában a társadalommal együtt fejlődő és alakuló ösztönök irányítják. Az alkotóban nemcsak a tevékenység ösztöne, hanem a kifejezés kényszere is erősebb, a művész, a tudós, sokkal ösztönösebb lény, mint a másfajta ember. Akaratlanul is megéli a jelenségeket s azokat hajlamai szerint művészi, vagy tudományos alkotásban oldja fel.

Az alkotónak az élet a legszemélyesebb ügye, de ugyanakkor személytelenné is válik benne. Más emberhez sohasem férköznek ilyen közel a jelenségek. És amit ezek felfognak és megéreznek, csak az övék. Az érzés, a gondolat egyéni érzés és egyéni gondolat marad, legfeljebb mint tapasztalat él tovább bennük. Az alkotónál, aki sokkal egyénibb mint a többi ember, mindezek általános, mindenkit érintő üggyé alakulnak át. A művész például olyan intenzitással éli meg mondjuk a halállal, szerelemmel, betegséggel, nyomorral kapcsolatos érzéseit, hogy azt közzé kell tennie, illetve ki kell nyilvánítania. S ebben a közlésben mindenki felismerheti, nemcsak a művész, hanem saját halálfélelmét, szerelmi vágyódását, vagy nincstelensége kínját. Mindenkinek vannak gondolatjai. De a gondolkodót annyira átítatja a gondolat s olyan rendszeressé válik benne, hogy azokat a saját személyén túlmenő összefüggéseket is meglátja, amelyeket más nem vesz észre, holott minden tudományos vagy társadalmi alkotás alapjait ezek az összefüggő meglátások képezik.

Az alkotó a legmagányosabb ember. S munkájának eredménye mégis az egész emberiségé. Kollektivitását nem politikai nézetei, hanem emberi alkata határozza meg, amely mindég saját szükségleteit meghaladóan termel. De sohasem azt, amit mások előírnak, hanem amit ő tart

szükségesnek és fontosnak. Ennek ellenére munkája a legszorosabb kapcsolatban áll korával és annak társadalmi viszonyaival. Ezért ő az, aki korának arcát kiformálja. Az alkotó önmagában kiegyensúlyozott ember. Enélkül el sem képzelhető alkotás. Mert amennyiben nem kiszolgálója valaminek, vagy valakinek, tevékenységében belső megnyugvást keresi, illetve belső egyensúlyállapotát akarja fentartani, az alkotásban önmaga vágyait elégíti ki, de ezek a vágyak objektíve azonosak a társadaloméval. Az emberiség alapjában az alkotóból él. Átalakítva az ő eredményeit használja. És az alkotó mégsem gyakorlati a szó hétköznapi értelmében. Mert sohasem a részletekre, hanem azok összefüggésére van tekintettel. Természetesen szüksége van pénzre és ezt meg is követeli, hogy önmagát fentarthassa. De munkájában nem a pénzszerzés vágya vezeti. A pénz csak eszköz a részére. Nem is tud bánni azzal s így néhány szerencsés kivételtől eltekintve, pénzgondjai nyugtalanítóbbak és súlyosabbak még a többi szegény emberénél is. A pénzszerzés szisztematikus harc, amire ő nem ér rá. Ellentétben a pénzkereső emberrel, sohasem a legkisebb, hanem mindig a legnagyobb ellenállás irányába törekszik. De ez nem a pénzszerzés, hanem az alkotás iránya. Ezért a legrosszabb esetben meg lehet venni, ki lehet használni, de az így szerzett jövedelem még akkor sem hasonlítható össze a pénzkeresőével, ha véletlenül több jövedelemhez is jut, mint az a típus.

Az önmagával való harmoniája épen az alkotás célkitűzései miatt nem minden esetben mutatkozik meg embertársaival szemben is. Az alkotót a társadalomhoz nem dologi kapcsolatok fűzik. A magukat gyakorlatiasnak nevező embertípusok azonban a maguk dologi, vagy részletekre szűkített szemléletét rá akarják kényszeríteni. S ez ellen az alkotó nemcsak védekezni kénytelen, hanem az alkotás társadalmi értéke miatt, annál hevesebben igyekszik saját szempontjait érvényesíteni. Ez újabb ellenkezést vált ki az emberekből, mert ezek az alkotásból kiinduló szempontok nyugtalanítóak, vagy olyan élesen mutatnak rá emberi sajátosságokra, hogy azt senki sem veszi szívesen tudomásul. Ezek felett az emberek felett a valóságnak széles távlatokban összelátott egysége oly magasan áll, hogy azt, az alkotóval ellentétben már szinte megfoghatatlan irrealitásnak látják. Természetes, hogy így az alkotó nem mindig fér össze embertársaival. Sok tudósról, művésztől tudunk, aki összeférhetetlen volt környezetével és az emberekkel. De ez az összeférhetlenség, egyes kivételtől eltekintve, nem az alkotó ember társadalomellenes magatartását jelenti. Ellenkezőleg, a más embernél kiteljesedtebb közösségi érzetéből adódik. Mert szigorúan zárt és önmaga morális és szellemi erejéből kialakult egyénisége az átlagos embernél mélyebben van beágyazva a társadalomba

II.

Látszólag a *dolgozó* embertípusban él a legintenzívebben a közösségi érzet. Ez a látszat társadalmi helyzetből adódik, abból, hogy a dolgozók a mindennapi élet testet öltött aktív és passzív alanyai. De alapjában sokkal elhatároltabbak, mint az alkotók s ahhoz, hogy közösségi érzeteik és társadalmi tudatuk kifejlődjön, önmagukban rejlő ellenállásokat kell legyőzniök. Mert a társadalmi csoportokra jellemző közösségi

munka

érzeteik és tulajdonságaik nem emberségükből, hanem kívülről, a munkán és méginkább a munkamegosztáson keresztül, ösztönös individualizmusuk ellenére alakultak ki bennük.

A dolgozó élete ösztönösen hozzá van kötve a munkához, amelyhez így személyes kapcsolatok fűzik. Ha egy mérnök új eljárást talál fel a vas kovácsolására, egészen más a viszonya ehhez az eljáráshoz, mint a kovácsnak. A mérnök általában a kovácsolást, a kovács csak azt a darab vasat látja ami épen a kezében van. A mérnök tevékenysége általános, a kovácsé elhatárolt. És nem is lehet más, hiszen a kovács csak azt és annyit tud elvégezni, mint amennyire személyes ereje képes. Miután pedig a dolgozó egyénisége a munkában fejeződik ki, az élet jelenségei is a munkán átszűrve érnek el hozzá s így eszerint alakulnak is át benne. A dolgozó a munkán keresztül kapcsolódik a világhoz és a másik emberhez.

De a dolgozó látóköre és egyénisége nemcsak a munka személyhez kötött jellege miatt határolódik el. Hanem azért is, mert tevékenysége önmagában nem az előállított termék kihasználására, vagy az összeség javára való felhasználására, hanem annak elfogyasztására irányul. Eltekintve a másnak juttatott értéktöbblettől, hajlamai szerint csak saját szükségleteinek kielégítésére dolgozik. De ez nem is lehet másként. A munka annyira igénybe veszi testi és lelki erejét, hogy az, ami személyét meghaladja, legfeljebb gondolatait foglalkoztatja. Belső emberi lénye számára közömbös. Szokásai, érzelmek és gondolatvilága így akaratlanul önmaga felé irányulnak. És ez nem önzés, hanem ösztönös adottság. A dolgozó ugyanis, épen munkája miatt, az élet értelmét a létben (a Sein-ben) keresi és találja meg. De inkább érzei, mint szellemi értelemben. Közvetlen érintkezésben áll a megmunkált anyaggal s így távol áll tőle minden metafizika. Öröme, bánata, szerelme és általában szemlélete érzei, a jelenségeket önmagukban, valóságos, eredeti tartalmukban fogja fel és éli meg. Ezek a jelenségek az akotónál sem válnak irreálissá, de átalakulhatnak s kifelé egészen másként mutatkozhatnak meg. Lehet, hogy az örömből valami fájdalmas vers, és a szerelem érzéséből valami nagyszerű kémiai felfedezés születik. Az alkotónál az érzetek és a külső behatások dinamikus erőtényezők, a dolgozókból ezek csak önmaguk reflexét váltják ki. Az öröm örömben, a szomorúság szomorúságban mutatkozik meg.

A dolgozó élni akar és munkájáért pozitív ellenértéket vár a társadalomtól. Enélkül a társadalom túl elvont fogalmat jelent a számára. Tartalmát a munkában és annak ellenértékében érzei s így ezek nemcsak anyagi, hanem lelki vonatkozásokban is összefüggenek. Annyira, hogy a materiális tényezők, lakás, ruha, táplálkozás sokkal intenzívebben alakítják a dolgozót, mint az alkotót. Ezért tehát a dolgozó lelki egyensúlya épen úgy felborul, ha munkájáért nem kap ellenértéket, mintha olyan munkáért kap ellenszolgáltatást, amely nem elégíti ki.

A társadalom eldologiasodása megbontotta a munkás és a munkája közötti bensőséges viszonyt. A munka többé nem a tevékenységi ösztön kiélése, hanem lehetőség arra, hogy pénzt keressenek vele. A munkának az az öncélúsága, amelyben a dolgozó lelki élete, szekszuális

ösztönei, játékossága és életének minden mozzanata kifejeződött, megszűnt. A munka áru lett és ez a dolgozót szembeállította a társadalommal. De önmagával is. Mert pénzkeresete ma sem azonos az üzleti jövedelemmel. Ő csak a végzett munkájával tud pénzt keresni. Nem ismeri és emberi adottságai miatt vakon és süketen kell elmennie azok mellett a lehetőségek mellett, amelyek segítségével másképen is lehet pénzhez jutni. A dolgozó még ma is igyekszik önmagával azonosítani a munkát és annak értékelését igényli. Mert csak így van módja emberségét és annak minden pszichikai megnyilvánulását az életben kiélni. S ha ezt bármilyen erőteljesen megakadályozza, a társadalom megváltoztatására törekszik. De ugyanakkor tragikus paradoxonként, lelki ellentmondásai is elmélyülnek s ez ellensúlyozza a társadalom megváltoztatására irányuló akaratát. Egyidőben, két ellentétes, egymást paralizáló lelki tényező behatása alá kerül. Ezért tévedtünk, amikor azt hittük, hogy a dolgozók a modern technizálódás lélekölő formája mellett, felszabadult munkaösztönfeleslegeiket a társadalomépítés javára értékesíthetik.

Majdnem azt mondhatnánk, a dolgozók annál inkább távolodnak el a világtól és a társadalomtól, minél több bennük a ki nem élt munkaösztönfelesleg, az a felnemhasznált energia, amely őket a világgal összekapcsolja. Mert a dolgozó a munkán keresztül tud kíváncsi, gondolkodó, érző emberré magasodni. A munka pedig csak a mai társadalomban áru, önmagában véve nem is használati cikk. Több ennél. Egy bizonyos emberfajta életmegnyilvánulása. Ezek az emberek azonban önálló alkotásra képtelenek. Ők az alkotók elképzeléseit realizálják. S ezzel az alkotók nemcsak munkájuk tartalmát, életmegnyilvánulásuk tárgyát határozzák meg, hanem individualista szemléletüket is átalakítják és kiemelik belső ellentmondásaik útvesztőjéből. A dolgozók az alkotók segítségével érkeznek el az öntudatlan létől az átfogó társadalmi tudat megérzéséig, a szocializmus megértéséig, a társadalomalakítás akaratának megéléséig, mert a munkaviszonyokat ugyan külső objektív erők irányítják, de az ember ezek mellett mindig döntő tényező marad.

Ma a dolgozók csak a pénzkereső típusokon keresztül érintkeznek az alkotókkal. Nagy többségük a pénzkeresők hatása alatt áll. Ezek a dolgozók szemléletükben és tulajdonságaikban hasonulnak a pénzkereső típusokhoz — és eldologiasodnak. Vagy pedig elismerik és alávetik magukat mindannak, ami a pénzkeresőket jellemzi. Ebben az esetben az eldologiasodás közvetett, de a dolgozó ellentmondásai így is elmélyülnek. Holott problémáikat csak társadalmi úton oldhatják meg. A társadalmi megoldáshoz szükséges kiszabadulás emberi ellentmondásaiknak hálójából viszont csak úgy lehetséges, ha minél inkább közelednek az alkotókhöz.

III.

A közeledést a *pénzkereső* típus jelenléte akadályozza. Az ő ítélete befolyásol minden alkotást és munkát és amit ő anyagi értelemben nem tart hasznosnak, annak nincs is „értéke”. Mert a mai társadalom-

munka

ban a termékek a pénzkereső közvetítésével juthatnak el egyik embertől a másikhoz.

Úgy a népmese, mint az irodalom és mint általában az emberek, sablonos képet formáltak a pénzkeresőről, aki maga nem termel és nem alkot. Ennek az egyoldalú képzetnek a gyökereit a pénzkereső karakterében találjuk meg, aki a legkevésbé ösztönös és érzelmi lény. Látszólag inkább tudatos és fegyelmezett ember. Soha sincsenek önmagukért való és meggondolatlan lépései. S látszólag tudatos azért is, mert mindenkor felismeri, vagy kutatja a pénzkeresésre alkalmas lehetőségeket. Ő a legszemélytelenebb típus. Az alkotó olyan mint a lencse, amely fókuszában összevonja s aztán átformálva visszaküldi a sugarakat. A dolgozó önmagához van kötve. A pénzkereső a legkisebb ellenállás felé alkalmazkodó ember. Személyét teljesen alárendeli az alkotás és a munka kihasználásának. Ezért is képes felismerni a pénzkeresésre alkalmas lehetőségeket. Személye erre van beállítva, életét teljesen feloldja a pénz utáni hajszában. Hogy ezt megtehesse, olyan tulajdonságokkal ruházza fel a termékeket, amelyeket Marx az áru fetisizmusának nevez. Kezében épen úgy áru lesz a könny és a mosoly, mint a kenyér és a ruha. Mert részére csak az áru jelenti a konkrét valóságot, melyről — azt állítja — lehántott minden illuziót. Egyéniségét átviszi az áruba, úgy hogy az emberekhez nem eszmei, és nem érzelmi, hanem csak józan érdek fűzi. Az életben csak dologi viszonylatokat ismer. S ehhez sokszor a tényleges árura sincs szüksége. Emberi érintkezés útján áru nélkül is tud pénzt keresni.

Realitása mégis nagyon messze áll a tényleges valóságtól. Értékelése nem a dolgok belső lényegéből, hanem csak az ő elképzeléséből következik. De erre az elképzelésre szüksége van, mert ez az a szál, amely őt az étellel összeköti. A létező valóságon belül új valóságot alkotott magának. Tárgyszerűsége így végeredményben üres fikció, aminek az a célja, hogy segítségével a dolgokat áruvá alakíthassa. Ezért fosztja meg a termékeket eredeti tartalmuktól. Gyakorlatiassága tehát önkényes és misztikus. Igaz, elvonatkoztatott szemlélete termelésre és alkotásra serkentette az embereket. De ugyanakkor mindenkit megfosztott egyéniségétől, s akaratlanul is ellentéteket idézett elő az ember és a világ között. S ezenkívül is, annyira elragadták az áru álmoképei, hogy egy bizonyos ponton kiélezett irányítása alól mindaz, amit a pénzkeresés érdekében létrehozott.

Absztrakt szemlélete azonban végeredményében nem azért alakíthatta át a társadalmat, mert értékeket segített a világra. Hanem azért, mert a pénzkeresés önmagában átalakult hatalmi és elferdült szervezési tevékenység is. Amíg az alkotó közvetlen kapcsolatban áll az emberekkel és a dolgozó a munkán keresztül jut el a másik emberhez, a pénzkereső az embereken keresztül megy vissza a munkához és az alkotáshoz. A dolgozó és alkotó a maguk konkrét tevékenységükben élik az

életet. A pénzkereső a dolgozók hajlandóságából és vágyaiból kiindulva, pszichológiai és kulturális eszközök segítségével szervezi meg azokat, nem a termelésre, hanem a fogyasztásra. A fogyasztás érdekében elkerülhetetlenül szükségesnek látszott a pénzkereső tevékenysége. El tudta hitetni, mert maga is hitte, hogy a dolgozók az áru nélkül nem kapnák meg munkájuk ellenértékét. A megélhetés, a lét feltételeként az áru fikcióját tette meg. A dolgozókat, így kevés kivétellel átítatta a maga dologi szemléletével. És a társadalomban az egyik ember a pénze szerint értékeli a másikat, másrészt pedig az áru illúziója éles határvonalat húzott a dolgozók és alkotók közé.

Uralmának titkát nem a nyers kizsákmányolásban, hanem az azt körülvevő pszichológiai és kulturális tényezőkben kell keresni. Ezek alkalmazása révén válhatott a tényekkel ellentétben a legnagyobb irrealitásból valóság — s az alkotó ember mély és bensőséges valóságvilága így tolódhadt el az emberek szemében az irrealitás síkjára és lett belőle ábránd, ködkép amiből — szerintük — a világnak semmi haszna nincsen.

Bizonyos, az egyes karakterkülönbségek nem ilyen élesek. Az emberekben összemosottan élnek ezek a jellemvonások. De a tényeken ez nem változtat. Vannak alkotó, dolgozó és pénzkereső embertípusok. S bizonyos az is, hogy korunk forrongásainak mélyén a három típus ellentétes erői ütköznek össze. Egyre többen veszik észre a pénzkereső típusok dologi szemléletének irrealitását és az ebből adódó válságokat. És egyre többen indulnak harcba az elveszett valóságért, amit csak az alkotó ember adhat vissza a világnak. Ebben a vonatkozásban a szocializmus sem más, mint az alkotók és dolgozók küzdelme egymásért — s az igaz életért.

Gró Lajos

Szimmetria

A szerves lények testének felépítése nagyjában szimmetrikus. Magától értetődőnek látszik tehát, hogy a művészet, mely bizonyos mértékben a természetet utánozza, vagy legalább is az érzéki impulzust, az anyagot a természetből kapja, szintén szimmetriára törekszik alkotásában. Ha közelebbről nézzük a dolgot, mégsem olyan egyszerű a kérdés megoldása, mert bár a kristályok szabályos szimmetriát tüntetnek fel, a szerves lények testrészei megismélik önmagukat — a szerves természet, hegyek, völgyek, folyók, tavak, felhők ilyen szabályosságot nem mutatnák. Sőt a szerves természetől elválaszthatatlan növényi élet is csak tökéletlen szimmetriát tüntet fel. Az élő lények, mint egyedek szimmetrikusak, mint csoportok már szabálytalanok és csakis valamilyen rendező készség, valamilyen az ember természetéből folyó sóvárgás művészi formaután párosítja az egyedeket sorokba, rendezett tömegekbe.

A természet optikai képében a szimmetria, ha nem is rendszeres, de legalább is gyakori jelenség. A hallás már alig hoz tudatunkra szimmetrikus jelenséget. Hangok, zörejek szabálytalan egymásutánja rezdül bennünk minden rendszer nélkül. Ahol ritmus van, mint pl. gépek szabályosan ismétlődő zakatolásában, a zörejek szimmetriája már emberi alkotás. Az énekes madarak dalában, csattogásában szintén lehet némi

munka

ritmust sejtteni. Ez már a művészet kezdete és ha fokozatában primitív is, jelentőségében nem más, mint az ember zenéje.

A szimmetriára törekvés tehát nem külső hatás, hanem az emberi lélek belsejéből fakad. Egyidőben jelentkezik a művészi alkotás, vagy a művészi alkotás élvezetének vágyával. Sőt ha a művészet — bármilyen művészet — remekeit vizsgáljuk, vagy magunkat figyeljük, amikor művész hatása alatt állunk, azt mondhatjuk, hogy a szimmetria a leglényegesebb eleme az aktív, vagy passzív műélvezetnek. Nem szorul példára a szimmetria szerepe az építészetben, az épületet díszítő iparművészetben. Szimmetriára törekszik a szobrász és a festő is és ha a tárgy természeté tökéletes szimmetriát nem enged meg, a csoportok felépítésében, a kép színfoltjainak elhelyezésében elégíti ki vágyát az *egyensúlyozásra*. A költő a versritmusban, a rímben, az alliterációban, a refrénben sokszorosan mutatja a szimmetria nélkülözhetetlen voltát. Még a rímtelen vers is igyekszik bizonyos ritmussal, ismétlésekkel a szimmetria látszatát kelteni. De legjobban és legközvetlenebbül a zene mutatja azt az egybevágást, amely a szimmetria és művészet fogalmát majdnem identikussá teszi. A zene lényege a szimmetrikus ismétlődés. A ritmus lüktetése szimmetrikus, ugyanolyan az ütem felépítése; a dallam elemeinek megismétlődése párhuzamosan halad a ritmus emelkedésével és esésével és szimmetrikus periodusokká alakul; ezekből a periodusokból épül fel a nagyobb szimmetrikus egység, a zenei forma, amely az egyszerű dalból egészen a hatalmas szimfoniáig ugyanazzal a törvényszerűséggel törekszik a szabályos ismétlődések okozta egyensúlyra.

Miért olyan fontos ez a szimmetria nekünk? Ha egy szabályosan felépített dallam megszakad, vagy a zeneszerző szokatlan fordulattal új dallamot kezd, ha a ritmus emelkedésének és esésének megfelelően a diszsonáns akkordok feloldása nem következik be, csalódást érzünk. Befejezetlennek, csonkának érezzük a zeneművet, vagy annak egyes részleteit. Viszont, ha egy ismert dallam egy és ugyanazon zeneműben újra felhangzik, örömmel köszöntjük, mint régi ismerőst. Ez a tapasztalat, a régi ismerős felismerése a művészet játékos örömeinek legfontosabb forrása. Fiziológiai és pszichológiai szerepe visszamegy egészen a csecsemőig, a csecsemő öntudatának első derengéséig.

A csecsemő ismeretszerzésének egyetlen lehetséges módja a következő: a képek, hangok megjelennek és eltűnnek. Először csupa ismeretlen képzet hagy benne nyomot. Ha ugyanazok a benyomások ismétlődnek, az agyvelőnek bizonyos beidegzettségére találunk és ezáltal mint ingerek, mint nyugtalanságot, egyensúlyzavart előidéző tényezők, gyorsabb elintézést, gyorsabb reakciót idéznek elő, az egyensúlyi helyzet gyorsabban áll elő. Ez a fiziológiai alapja annak a jó érzésnek, annak az örömmnek, amelyet az ismert képzet felismerése okoz. Az ismeretszerzés tehát három részből áll: az inger (kép, hang stb.) megjelenése — az inger eltűnése — újabb megjelenése. A csecsemő felismeri később, hogy ezt a folyamatot: itt van — nincs itt — itt van és ennek utolsó tagjával járó örömet maga is előidézheti. Ez a csecsemő első játéka, a bujóciska játék. A kezét a szeme elé viszi, majd megint félre húzza és ezt ismételteti órák hosszat. Ha a gyermek későbbi játékát, vagy a felnőttek játékát elemezzük, mindenütt ugyanezt az alapelemet, a játék örömeinek

ezt a forrását találjuk meg. A játékok egy egész sorában az eltűnés és megjelenés váltakozását egész tisztán felismerhetjük, másutt az előre beidegzett eredmény várása, mint az elbujás, a latencia szakasza előzi meg az eredmény megjelenését a hozzátartozó diadalérzettel.

Ami áll a játékokra, áll a művészetre is, hiszen a művészet nagyrészt a játékból fejlődött és örömeik közös forrásból fakad. Minden művészet lényege tulajdonképpen: ismert elemek új köntösbe öltöztetése. Ha a költő a szerelmet, ezt az örökké egyforma fiziológiai-pszichológiai folyamatot énekl meg, ha a szobrász az anyai szeretet vagy a hősiesség szimbólumát vési ki a kőből, ha a festő rétet, eget, vizet — ismert és mindennapos látványt egyéni megvilágításban vetít a vászonra, magasabb síkon ugyanazt teszi, mint a bujócskát játszó gyermek.

A legirracionalisabb művészet: a zene mutatja a bujócska-játéknak, az itt van — nincs itt — ittvan három eleméből álló ismétlődésnek a legtisztább, legközvetlenebb példáját. A zenében ez az ismétlődés egyúttal, épen mert szabályos időközökben történik, fedi a tökéletes szimmetria fogalmát. Fedi azért is, mert az időben folyik le, mert az ismert elemnek, pl. a ritmus hangsúlyának, a melódia ismert részének eltűnése és felbukkanása között időbeli különbség, a várakozás pszichológiai feszültsége van. A zene szimmetriája azonkívül nem egyszeri, hanem sokszorosan ismétlődő.

A képzőművészeti alkotások részeinek egybehangzása, ismétlődése látszólag egészen más természetű jelenség. Elsősorban kétféle bujócskáról, kétféle átöltözésről van szó. Az egyik a gondolat és a forma közt játszódik le. Az alkotó művész felől tekintve ezt a játékot, az öntudatlan vagy félig tudatos komplexus kialakulása — annak reális anyagba merítése — a komplexussal való egybehangzás felismerése jelenti az itt van — nincs itt — itt van fázisok ekvivalensét. De ez a folyamat a szimmetria fogalmát nem fedi, mert elemei különböző anyagból állnak és időbeli lefolyása más-más helyen történik. A másik bujócska: a forma bujócskája a formával. A kép, a szobor, az épület szimmetriája viszont többnyire egyszerű, nem ismétlődő, hanem a két fél rész egybehangzása. A két fél részt egyszerre látjuk, a bujócska játék legfontosabb eleme, az eltűnés hiányzik. De ez a hiány csak látszólagos. Ha egy képzőművészeti alkotást nem mint egyetlen optikai élményt fogunk fel, hanem részleteibe elmerülünk, az ismétlődéseknek sorozatos voltát látjuk, a köztük lévő megszakításokkal. Egy gótikus dóm ezer egyforma vagy hasonló apró tornya, egy-egy torony száz kőcsipkéje hű mása a zene ritmusának, a hangsúlyos és hangsúlytalan elemek váltakozásának. Egy női kézimunka ezer apró kockája, csillagja ugyanannak az egyszerű lélektani folyamatnak — a bujócska játéknak — köszönheti esztétikai hatását, mint a hatalmas gót katedrális. Nehezebben találjuk meg ezt az elvet a festő és szobrász alkotásában. Minél kötöttebb fantáziával dolgozik a művész, minél inkább másolja a természetet, annál kevesebb módja marad játékokra, ritmusra, szimmetriára. Egy emberi alak vagy egy táj ábrázolásában a forma bujócskája a formával nem szerepelhet, de még ilyenkor is színfoltok sorozatos ismétlődésével, vagy a szobor ta-

munka

lapzatának kövirlandjaival, az alakok bizonyos ritmikus beállításával áttör a realitás szűk résein a játékos fantázia bujócskára ösztönzése. Ahol a naturalista ábrázolás kényszere nincs meg, mint pl. az indiai, kínai, japán istenszobrokon, az emberi testrészek ép oly építőkövei lesznek egy ritmikusan alkotó sorozatnak, mint az akanthus levél vagy a meander szalag. Ugyanez a különbség a vers és a prózában írt regény közt. Utóbbinak nyelve a mindennapi reális élet nyelve, tárgyában túlteng a racionális elem, azért szimmetriát benne alig találunk: bár az író és olvasó beöltöztetését a regény alakjaiba és sorsába, a bujócska játék lélektani elvét mint gyönyörűségünk forrását itt sem nélkülözzük.

Ha a művészetnek előbb felismert elvét, amelyből a szimmetriára törekvés fakad, közelebről megvizsgáljuk, benne két egymással ellentétes elemet találunk. A felismerés örömeinek vágya, az ismert benyomás minél hübb ismétlődését, tehát minél tökéletesebb szimmetriát kíván. Viszont az öröm a felismerésben annál nagyobb, a diadalérzet annál kifejezettebb, minél jobban elrejtőzött ismerősünk, minél nagyobb akadályt kellett leküzdenünk a megtalálásban. Ez a motívum a tökéletes szimmetria ellen dolgozik. E két ellentétes törekvés dinamikája a művészet éltető ereje, e két erő eredője az a tökéletlen szimmetria, amely az organizmust a mechanizmustól megkülönbözteti. A gép ritmusát lehet határtalanul tökéletesíteni, mégis, vagy éppen ezért fárasztó; a tánc, a zene ritmusa pontosságában tökéletlen egyéni ingadozásoknak van alávetve, éppen azért örömet okozó és nem hogy fárasztana, hanem inkább fokozza a testi-lelki funkciókat egészen az extatikus kitörésig. A tökéletesen szabályos arc hidegen hagy bennünket; egy kis asszimetria, egy kis egyéni elrajzoltság már a legvonzóbb, vagy izgató bájt kölcsönözheti neki. A géppel előállított és az emberi kéz szötte szőnyeg, vagy kézimunka közt a különbséget az előbbiben az ismétlődő motívumok rendkívüli pontossága, az utóbbiban azok kisebb-nagyobb szabálytalansága adja. Az esztétikai, de még a gyakorlati értékelés is többre becsüli a kézimunkát a gépiesnél éppen a ritmusból kiütköző egyéni szabálytalanságok miatt.

Ha még egy lépéssel tovább tapogatódzunk ezen gondolat mélységekre vezető útján, ősi lélektani erők sodrát sejtjük meg. Az egyéni szabálytalanságok mögött a szervezet energiájának korlátlan kiszülése, a felszabaduló feszültség örömeinek extatikus magasságra lobbanása rejlik. De az extázis csak kivételes, az élet fenntartása nézőszögéből beteges jelenség; irracionális vagyis az inger és a reakció, a cél és az erő kifejtés nem állnak arányban egymással. Ez az irracionális erő mindenütt szemben találja a reális élet, a surlódás, az organizmus fenntartásának ellenállását. Az egyéniség korlátlan érvényesülésének mindenütt útjában áll saját anyaga bizonyos fokú tehetetlenségén kívül a körülötte lévő anyag ereje; szociális értelemben véve: a többi egyéniség korlátlan érvényesülésre törekvése. Így minden élet és elsősorban minden művészet, minden játékos öröme törekvés ingadozó egyensúlyú kompromisszuma ellentétes erőknek: az öröme vágyás irracionális erejének és a racionális létfenntartás tompító ellenállásának.

Dr. Mosonyi Dezső

Egyre fenyegetőbbben és egyre elbírhatatlanabbul súlyosodik ránk a végzet. A világ legszűkebb köreiben is szinte egymásra halmozódnak a tragédiák. Tegnap a költő konok és okos fejével nekiszaladt a száguldó vonatnak és ma a festő legyilkolta családját s aztán maga ellen fordította a halálos fegyvert.

És kire kerül a sor holnap? Melyikünk végzete, hogy holnap öngyilkos legyen, vagy gyilkosság miatt a hóhér kezére juttassa magát?

Néhány héttel ezelőtt egy kiállításon találkoztam utoljára Czigány Dezsővel. Éppen olyannak látszott, mint amilyennek már sok esztendő óta ismertem, talán csak a ruhája volt kissé kopottabb és az álla volt borostásabb a szokottnál. Mért csodálkoztam volna ezen? Tudtam, hogy nem azok közé a művészek közé tartozik, akik némi gazdasági jövedelemhez is hozzájutnak szellemi produktumaik ellenében. Apanázst kapott, de azon sincs semmi csodálkozni való, ha az ilyen kegyelmi kenyér egyszer csak torkán akad a segélyezettnek, talán éppen akkor, amikor ez is bizonytalanná válik a részére. Czigány nem beszélt ilyesmiről és nem látszott rajta sem az elkeseredés, sem a kétségbeesés. A kiállított önpotréja előtt álltunk és én dicsértem a képet, mert tetszett nekem úgy formáinak kemény összefogottságában, mint színeinek komor harmóniájában. A könnyedebb formák és derűsebb színek felé mindig rosszul végződtek kísérletei. Örültem neki, hogy a *Nyolcak*-kal induló, nagy ígéretű piktor (aki hosszú évekig úgy tűnt elvégezte feladatát anélkül, hogy beteljesítette volna magát, a fele úton kiégett) ilyen új hevülettel lángkapott s legutóbbi műveiben valóban értékeinek betetőzése felé közeledik. Ugy váltunk el egymástól, mint akik pezsdülő étellel és kiapadhatatlan alkotási vágygal vannak tele.

December utolsó óráiban bekövetkezett a tragédia olyan körülmények között, amilyeneket csak egy örült tud felidézni, vagy az olyan ember, aki hosszú idő óta eltökélten és megfontoltan készülődik a tett elkövetésére.

Hogyan tudott fellázadni a sors ellen, amit évtizedeken át megadással vállalt? Honnan merítette hozzá az erőt, hogy gyilkos szándékkal szembeforduljon a családjával, a festészetével és zenéjével, szóval mindazzal, aminek egy életen át áldozott? Kétségtelen: a vadságig ingerlékeny, látható ok nélkül is komorságra hajló, démonikus szellemű lény volt — de mégis érthetetlen előttem, hogy a démon ennyire hatalmába keríthessen egy embert, aki naponta megfürdette lelkét Bach isteni zenéjében s aki olyan buzgalommal ült le csellójához, mint amilyen szerény alázattal az igazi pap nyúl az oltári szentséghez. Hogyan történhetett, hogy egy órában minden összeomlott benne: a szemei rémképeket láttak, az ecset és a vonó revolverré változott a kezében? A valóság ténye kétségbeejtően megrendített. Ha érdemes hívő lélek lennék, bűnbocsánatért könyörögnék a számára. De így csak néhány érdemtelen sorban számot adok Czigány Dezső tragédiájáról és kiállok a művészeté mellé, amely botlásai és elbukásai ellenére is mesteri értékekkel ajándékozta meg modern festészetünket.

Kassák Lajos

munka

A költő halálára

(József Attila emlékének)

*Oly sebes minden, úgy elragad minden,
Akár az örvény, akár a vonat;
Földünkön egyetlen angyal sincsen,
Ki emésztő tüzet oltogat.*

*A tűz fellobban és messze lángol;
— Hiába öltötted rá a nyelved —
Elköltöztél hát e világból,
Mint valami furcsa vándor-szerzet.*

*Dalod értünk szökkent magasba
S mint égi tömlő öntözi könnyel
A lángot, mely sebünket marja
S nem pusztul el csak a vízözönnel.*

*Hiába szóltál, hogy kínod és sorsod
Az állatok kinja és a szellem lidérce,
Ime minden semmivé foszlott
S csak „ércnél maradandóbb emléke”*

*Maradt reánk vad szellemednek,
Mely a miénk és mi mindahányan
Fényét őrizzük nevednek,
Ha el is tüntél az éjszakában.*

*Ott lebegsz már a szférák szárnyán:
Korod, testvérid, harcod, lázad
Mind itthagytad magukra árván.
A megváltást lám be sem vártad.*

*Itt állunk mind kik szavad lesték
„Ez otthontalan csupacsősz világban”
Megkinzott tested eltemették,
De mi hiszünk életed igazában.*

Havas Endre

1.

Az első pillanatban felvetődik bennem a kérdés: engem, aki gyermekként közelről szemléltem a világháborút, s ez a szó: halál végigkísérte életemet azóta is a forradalmak és ellenforradalmak, elnyomatások és üldöztetések véres hírei és élményei között, miért ütött úgy szíven József Attila tragikus vége? Hisz megszokhattam már a tömegek pusztulása közben az egyénét is és még csak tegnap volt, hogy meggyilkoltak egy költőt, a spanyol Frederico Garcia Lorcát.

József Attila halálának híre oly teljességgel rendített meg, mint semmi más ezekben a halálhoz, emberek és városok, igazságok és kultúrák pusztulásához hozzászoktató véres években. Öngyilkossága nem volt véletlen, mint ahogy betegsége sem volt az, s kisemmizettsége is sorsszerű. Az okok összefüggnek s a végzet beteljesedik egy olyan költőnél, mint amilyen József Attila volt.

A változó viharok hol ide, hol oda sodorták, de ő mindig az igazságot kereste s ha úgy érezte, hogy rátalált, kitartott becsülettel a hite mellett. De a belső harmóniát, melynek tudatos megszerkesztését állította maga elé, mint feladatot és hivatást elvesztette és egész élete megcáfolása versbe írt hitvallásának.

2.

*Aki dudás akar lenni,
pokolra kell annak menni.
Ott kell annak megtanulni,
hogyan kell a dudát fújni.*

Tizenhat éves volt, mikor „irodalmi életünkben” jelentkezett kamaszos, friss költeményeivel. Ezt a kamaszos frissességet megtartották később is versei, mint ahogy a költő egyéniségében is végig megmaradtak a „kamaszos vonások”. A sokszor kihívó és groteszk hang azonban sohasem volt nyers vagy pallérozatlan, a ritmust már első verseiben is poétikai tudás igazgatta s a kifejezés mikéntje is izgatta már József Attilát, nemcsak a kifejezni akarás. A huszonnégy éves korában megjelent „Nincsen apám se anyám” c. kötete már „kész” költőt mutat. Forma-művészt, a szó nemes értelmében, a ritmus, de főként a rím megigézettjét. Forma-művész, a sokfajta magyar versformát, Balassától Kassáig végigkísérletezte, de a kimutatható hatások között sem síkkadt el a saját hangja. Szerkesztő készségével és nyelvi gazdagságával egyedül állt generációjában.

Származására városi proletár, de falun, parasztok között nevelkedett. Mégsem csatlakozott soha a divatos „népies” költőkhöz, falusi verseinek megalapozója nem a hangulat, hanem a karakter.

Amint a versformában, úgy a megjelenítésben is végigkísérletez, helyesebben végigküzd minden irányzatot, biztos az erejében, s így enged, hogy hasson rá bárki is, akár Kosztolányi a szómágiájával, akár Kemény Simon az impresszionizmusával, mondatalkotás nélküli ellentétek felsorolásával.

Utolsó kötetében (*Nagyon Fáj*) hangja mintha kissé merevebb

volna, a ritmus már nem oly magátólömlő és hogy az legyen, alá kell néki rendelni a szavakat. De ezzel együtt elmélyülnek versei, nem oly kihívók már, de gondolatdúsabbak és meggondolkozottabbak.

Világnézete is. „Kenyéren élte éveit s nem volt azurkék paplana” írta első kötetében s világnézete a szegényé volt, aki váltakozva lázad s fárad el. Az 1934-ben megjelent „Medvetánc” egyik versében megkérdi:

*... mondd, mit érle! annak a sorsa,
ki költő s fél s így dalol;
felesége a padlót mossa
s ő másolás után lohol;
neve, ha van, csak áruvédjegy,
mint akármely mosóporé,
s élete, ha van élete még egy,
a proletár úőkoré?!*

És egyik legszebb versében (*A város peremén*) a „ti”, akiknek szól, s akiktől a külső világ harmóniájának megszerkesztését várja: a munkásság.

Mégis, amint gondolkozása elmélyül, úgy érzi: nem egy osztályé már, hanem az emberiségé. A lázadásból a küzdelem kitartása érlelődött s az út is látszott már, mely tovább vezet: a harcos szeretet és megértés útja. Ez az út azonban már zárva maradt József Attila előtt.

3.

*Kit anya szült, az mind csalódik végül,
vagy így, vagy úgy, hogy maga próbál csalni.
Ha küzd, hát abba is, ha pedig megbékül,
ebbe fog belehalni.*

Közösségérzés, igazságkeresés, harc, lázadás — ez életének egyik oldala. A másik a gyermeki érzése, a barátságé, a szerelemé.

A valaha napfényes hangok az utolsó években elkomorulnak. Anyját, ki oly tisztán jelent meg régebbi verseiben, most kínos gondolatársítások közt idézi, szerelmét meztelenre vetköztetve gonosznak átkozza.

Érezzük, hogy szenved a költő, „nagyon fáj” ismétli és kinlódik valódi és álmodott bántásoktól gyötörve, mint ahogy „száll alá emberi faja” is.

Hogy melyik kín sodorta lelkét a betegségbe: a maga életéért, a maga sorsáért érzett, vagy a világ szenvedése, az emberiségé? A háború? A szabadság, melyért *hiába* üzent:

*Jöjj el szabadság! Te szülj nekem rendet,
jó szóval! oktasd, játszani is engedd
szép, komoly fiadat*

s melynek elnyomását szemlélnie kellett, mint mindannyiunknak, kortársaknak? Vagy a szerelmi csalatkozások? Vagy a nyomor? Ki tudja...

Ha így felelnénk: mindez együtt — még ez is önkényes volna és hiányos.

Az biztos, hogy akik segíthették volna, nem segítették. Így pusztult el az Ady utáni költő-generáció egyik legértékesebb egyénisége. S úgy látszik, ez a sors fenyeget Európa közepén minden igazságát kereső, hitéhez hű költőt.

Murányi-Kovács Endre

Kausalis szemléletünk határait az utóbbi évtizedekben a pszichoanalízis erősen kiterjesztette. Ez a kimélyítő-kiszélesítés arra figyelmeztet bennünket, hogy belső-lelki és külső-társadalmi világunk számos olyan jelenségében, amely mindezideig az eshetőleges véletlen — pajkos és ördögi — művének tetszett, elrejtett, de felfedhető törvényszerűségek mutatkoznak meg. Jelentéktelennek tűnő tényállások utólag összefüggésük felismerése után jelentőségteljes tartalmúaknak bizonyulnak. A szociológiának egy aránylag új, de mégis már évtizedes ága, a marxi tanításoktól tudományosan megtermékenyített „Wissens-sociologie” a tudományos problémák felmerülésének, a tudományok keletkezésének és fejlődésének társadalmi vonatkozásait fejt ki. Gondoljuk tovább a pszichikus és szociális történések általános determináltságára vonatkozó észrevételünket és emlékezzünk a pszichoanalízisnek egy régebbi tapasztalására és tanítására, az ú. n. elhallgatások lelki oksorozatokba foglalhatóira vonatkozólag. Analógia útján arra a meggondolásra kell jutnunk, hogy a tudományos problémák elhallgatásának, a felmerült kérdések elnapoló-elodázásának is részletesen felderítendő, mélyen fekvő okai lehetnek.

A szocialista nevelés, illetve a szocialistává nevelhetőség lehetőségeinek és határainak kérdésére célzunk. Ez a problémakör, amennyire híven visszaemlékezni tudunk, évek óta félreérthetetlen elhallgatásban részesült a magyar szocialista teoretikus irodalom és az ennek irányító befolyása alatt álló szocialista intellektuális közvélemény oldaláról. Általában véve, nehéz ebben az elhallgató magatartásban az általános, mindenütt megnyilvánuló és gyakran félelemig fokozódó óvatosságot észre nem venni, amelyet a mai magyar szocialista teoretikus irodalom és -közvélemény a szocialista teoria sorsdöntő, központi, ideológiai kérdésében kinyilvánít.

A Középeurópára boruló félelmetesen új világkép veszedelmes szituáció elé állította az elmagányosodó középeurópai magyar szocialista mozgalmat. A körülmények determináló kényszere új tájékozódásra: új orientációra készítette e mozgalmat elméleti és gyakorlati vonatkozásaiban. Cikkünk problematikája folytán most kizárólag az új szellemi orientáció érdekel. Ez az új szellemi orientáció összes jellegzetességeivel még nem áll világosan előttünk. Annyit azonban mégis pozitív értelemben biztosan állíthatunk, hogy az új orientáció az eddiginél kevésbé ökonomisztikus lesz. Az ökonomisztikus szemlélet korlátaitól felszabadultan az új orientáció közvetlenebb kapcsolatokat keres a világi élet eddig nem látott jelenségeivel és elsősorban, izgatott érdeklődést tanúsít saját mozgalmának más mozgalmakhoz, saját eszmeáramlatának és gondolatrendszerének más rokoni, vagy ellenséges gondolatrendszerekhez és eszmeáramlatokhoz való viszonya és kapcsolata iránt. Nem belső vizsgálódás, hanem külső támaszkeresés, ősök, hagyományok, rokonságok és szövetségek fellelése ösztökéli. Határozott és nehezen letagadható asszimilációs szándék húzódik végig az egész új szellemi irányzaton.

Akármennyire értékeljük azon erők döntő fontosságát, amelyek az új szocialista orientációt meghatározták, még sem zárkozhatunk el attól, hogy ezen fejlődés árnyoldalaira rámutassunk. Lehetetlen mindenekelőtt észre nem venni, hogy gyakorlati vonatkozásait nem is érintve ez az asszimilációs törekvés a szocialista mozgalom nemzetközi viszonylatának minden területén megnyilvánul és így ebben az új irányzatában a magyar szocialista mozgalom ismét nem saját útját, hanem régebbi hagyományát: az idegen teóriák aplikálását, a teoretikus iniciativa bátorságának és leleményének hiányát követi. Nehéz ezért ítélőszék elé állítani az új szellemi orientáció reprezentánsait, hiszen a szellem világának területén is nagy szerepet játszanak az ilyen hagyományok. Már pedig a magyar szocializmusnak szellemi tekintetben ma már aranykorának látszó háborúelőtti időszakában is jóformán csak az úttörőként még nem kellően méltatott Szabó Ervin volt az egyetlen önálló kezdeményező erejű és tehetségű gondolkodója.

Az ilyenfajta nem értékörző és kultúrahordozó konzervatizmus hatása alól csak a gondolkodó szellem erőfeszítései szabadíthatnak fel. Ugy tetszik nekünk, hogy a materialista és a spiritualista világnézetek hirdetői és terjesztői mindig túlbecsülték a gondolatok és eszmék földi gravitációját és nem értékelték kellően a szellemi világnak korszakokon túlmutató, forradalmi és új hagyományokat teremtő, univerzális, gazdasági, szociológiai, geopolitikai és pszichológiai determinációk alól felszabadító erejét. A szellemi élet, amint erre a tizenkilencedik század nagy öröksége tanított, a földi élet szociológiai, pszichológiai, történeti determinációinak hatása alatt áll, de — hozzátehetjük — a determinációs varázs megtörésére törekszik. A marxi disciplina azért volt a tizenkilencedik század tudományosságának nagyfontosságú állomása, mert benne a — tudatosítás — koncepciójában készen volt a társadalmi technika, amelynek segítségével a szellemi élet saját, sokszor ellentétes eszméinek megvalósítására törekedhetett.

Kicsiny, történeti és geopolitikai determináltságuknál fogva magánosságba szorított nemzetek szellemi és emberi erőfeszítésekkel vívhatják ki egyedül jelentőségüket a nagy nemzetek, a gigászi embercsoportok között. Kicsiny nemzetek, kis és magánosságba szorított mozgalmak csak akkor emelkedhetnek túl jelentéktelenségükön, ha tartósan és szenvedéllyel próbálkoznak belső központi ideológiai kérdéseik fellelésével. Bizonyosak vagyunk abban, amit e folyóirat hasábjain többször is hangsúlyoztunk, hogy a szocialista eszme és gondolkodás csak akkor jelent majd vonzerőt és szerez még az ellen részéről is tiszteletet Magyarországon, ha belső, problématisztázó tevékenységét az önvizsgálás eszközével, az igazságkeresés szándékával és szenvedélyével felveszi és szívós energiával folytatja.

II.

Mindjárt előljáróban kiemelhetjük, hogy a szocialista oktatás sohasem részesült a szocialista teoretikus irodalom és közvélemény oldaláról olyan mostoha elbánásban, mint ahogy azt a szocialista nevelésre vonatkozólag — nem siránkozó szándékkal — elpanaszoltuk. Az eltérő

bánásmód okai részben a szocialista oktatás könnyen felismerhető gyakorlati fontosságában, részben a még fontosabb szocialista nevelés problémakörének tisztázatlanságában rejlettek.

A szocialista mozgalom — legalább elvileg — a szocialista elmélet és a politikai cselekvés, a teoria és a gyakorlat egymást kölcsönösen feltételező egységén épül fel. Minden politikai cselekvés — hangsúlyozzuk elvileg — teoretikus megfontolások alapján történik és végrehajtásának minden mozzanatában bíráló igazolásra szorul. Az elmélet cselekvésttervező és cselekvéstigazoló jellege a harcban álló mozgalom számára feltétlenül megkívánja a teoretikus szemlélet egységét. A teoretikus képzetek és szemlélet egységét — az adott embercsoportoknak érzelmi és indulati alapján — a szocialista oktatás hivatott megvalósítani. A szocialista oktatás funkciója tehát az, hogy (a változó és éppen uralmon lévő) szocialista teoriát a mozgalmon belül, tehát a továbbterjesztők körében elterjessze, feladata tehát az intellektuális tudatosítás, eredménye pedig (siker esetén) a társadalmi gyakorlat végrehajtásához szükséges belső elméleti egység, egyöntetűség létrehozása.

Az intellektuális tudatosítás azonban a célzott és az eddigiek szerint szükséges belső egyöntetűséget csak a felületen nyújtja, mert nem az egész embert érinti, hanem annak csak intellektuális a tudat és akarat szférájában mozgó részéhez szól és még a szellemhez való valóságos és belső viszonyt sem dönti el, mégkevésbé valósítja meg — a szocialista elmélet által megkívánt — teljes, az erkölcsi és érzelmi magatartásra kiható, jellembevésődő átalakulást.

Az intellektuális tudatosítás két fázisa a teoria termelése a teoretikus tartalom és a teoria elosztása a teoriának az oktatás révén való elterjesztése amint már mondtunk nem valósítja meg a célzott és szükséges teljesintenzitású, mert élményekenalapuló totális tudatosítást; ez csak az érzelmi szférára kiható a lélek mély rétegeit érintő befolyással, értelmi és érzelmi hatások együtteségével: neveléssel érhető el.

Nevelés és oktatás egymásközti viszonyában az oktatás a szűkebb, a nevelés a tágabb kört jelenti. Oktatás alatt értjük az intellektustól-intellektusig terjedő ráhatásokat, intellektuális jellegű ismeretek és az ismeretek feldolgozására helyesnek tartott módszerek közvetítését. (A tanítás technikáját didaktikának nevezhetjük, amely az ismeretek elsajátításához és őrző megtartásához szükséges eljárási szabályokat adja.) A tágabb értelemben vett nevelés köre felöleli azt a folyamatot, amelynek során a nevelés alanyai magukkal hozott, történetileg kialakult ösztöni és indulati törekvéseiket a közvetlenül nevelő szándékú nevelő közösségek és a közvetetten nevelő hatást kifejtő társadalmi berendezkedések és intézmények tudatos, vagy tudatalatti befolyása alatt módosítják és ezzel a társadalmi együttélést lehetővé teszik.

Az oktatás eredménye nagyrészen nem a közvetített ismeretek intellektuálisan meggyőző voltán alapul. Az oktatás eredményét, vagy eredménytelenségét, az eredmények tartósságát és lazaságát elsősorban azok az indulati és érzelmi forrásokból táplálkozó történések határozzák meg, amelyek az oktatás folyamata előtt egyrészt kialakultak, il-

letve az oktatás során az oktatók és tanítványok között kialakulnak. A nevelő élmények intenzitása és nem elsősorban az intellektuális igazságtartalom határozza meg az oktatás rezonanciáját.

A nevelő élmények intenzitása nagymértékben függ a nevelés alanyainak életkorától. A mélypszichológiai irányok sok érvet és tapasztalatot hordtak össze azon tanításuk mellett, hogy a gyermekkor élményei a legintenzívebbek és már igen korán kialakulnak a magukkal hozott adottságok és a nevelő élmények kölcsönhatása folytán az ösztönzőrekvések irányai és azok a jellemvonások, amelyek az emberek további életmenetét sokan meghatározzák. Mire a gyermek iskolába kerül jelleme, lelki berendezkedése sok tekintetben már kialakult. Ezek a mozzanatok okozzák azt, hogy a koragyermekkor nevelőközössége által szolgáltatott nevelőélmények elsősorban a család, társadalmi, erkölcsi ideológiai befolyása tulnyomó az ember szociális magatartásának kialakításában. A családban uralkodó erkölcsi felfogás, ideológiai vélemény, társadalmi magatartás pedig szocialtipikusan jellemzi a család szociális szituációját. A szociális szituáció a koragyermekkoriban a családon keresztül érezteti befolyásoló hatását. A gyermekkor élmények intenzívebb volta nem jelenti, hogy az ember, illetve szociális csoport tagja élete során más nevelőközösségek mint p. o. iskola oldaláról nem részesülhet nevelő élményekben. Cikkünk szempontjából mindenestre azért fontos ez a tanítás, mert rávilágít minden szociálista nevelés egyik alapvető nehézségére, t. i. arra, hogy a szociálista nevelési befolyás az embert a mai társadalomban csak későbbi éveiben, legjobb esetben a pubertás éveiben éri. Ez annyit jelent, hogy a szociálista nevelési befolyás csak már az előző életélmények által erősen alakított lelki berendezkedésű emberekkel foglalkozhatik, ami mindenestre a nevelés lehetőségének amúgy is fenálló lehetőségeit még erősebben korlátozza.

A már kialakult lelki szerkezet mellett a szociálistává nevelhetés lelki előfeltételét képezi az, hogy élete e korszakában az egyént olyan exogén, társadalmi forrásokból táplálkozó, nagyerejű élmények éri, amely a már erősen befejezett lelki szerkezetegyensúlyi állapotát megzavarják. Ilyen nevelő élmények és tapasztalatok az egyént főleg élethivatási és szerelmi párválasztási elhelyeződésének körülményei folytán éri. Az egyénben végbemenő pszichikus átalakulási folyamat legtöbb esetben előfeltétele a szociálista irányba való nevelés lehetőségének.

A most kifejtettek a szociálista gyermekkoriban fejlődött emberekre eltérően alakulnak.

A szociálistává nevelhetés második igen fontos nehézségét a társadalom uralmi viszonyai képezik.

A történeti liberális társadalmak sohasem voltak érdektelenek a nevelés kérdésének társadalmi fontosságával szemben. Az ellentétes érdekű és meggyőződésű csoportok feszítő hatását a társadalmi főhatalom azzal egyenlítette ki, hogy a kora gyermekkortól a késői öregségig olyan ideológiai befolyást gyakorolt minden társadalmi rétegben, amely a társadalmi együttélés mindenkorinak alakjának kedvezett. E társadalmi

összetartást szolgáló ideológiák: erkölcsi magatartások, hagyományok azonban csak akkor fejtenek ki valóban mély és biztos hatást, ha az emberek erkölcsi énjében a lélek belső, ellenőrző és önkorlátozó hatóságában alapozódnak. Az erkölcsi én szigorúsága, automatikus biztonsággal működő berendezkedése biztosítja a mai társadalomban működő ideológiák, erkölcsi törvények általános hatékonyságát. A lélek mélyébe szerveződött erkölcsi norma minden büntetőjogi sankciónál jobban biztosítja a társadalmi együttélés mindenkori alakjának fennmaradását, ha az erkölcsi szabály tilalma fenyegető erejét a büntető szankciótól, a büntető szankció pedig tartalmát az uralkodó erkölcsi felfogásból meríti is.

A társadalom fentartásához szükséges ideológiákat a társadalmi főhatalom elsősorban a nevelés útján, a nevelés eszközével terjeszti el.

A nevelés e fontos szerepe ellenére a történeti-liberális társadalomban nem állami monopólium. Az állam ugyan a legerőteljesebb és legnagyobb hatást kifejtő nevelőberendezkedés, de kívülre még számos engedélyezett, vagy megtűrt nevelőközösség fejtett ki nagyobb, vagy kisebb nevelőtevékenységet. A nevelőközösségek korlátolt szabad versenye bizonyos, nem jelentéktelen ellentéteket fejlesztett ki, illetve idézett elő a több irányból származó nevelő élményekben részesülő emberek lelki világában. Ilyen ellentét mutatkozik a történeti-liberális társadalomban a család és az állami, a vallási és a laikus, a katonai és polgári, az állami és a párt nevelés között. A nevelés általános, humánus ideológiáinak hatása alatt álló ember a konkrét valóság világában hamarosan észrevehette a nevelés adta eszmény és valóságos élet különbségét. Mindezek az ellentmondások a nevelés eredményének egyöntetűségét, konformizmusát megnehezítették és ha tartalmilag korlátozott terjedelemben, de mégis lehetővé tették az egyéniség egyszeri, individuális vonásainak kialakítását, elősegítették a kezdeményező készség és kritikai hajlandóság kialakulását. Emellett a liberális társadalmakban a nevelő hatások különböző mértékben és eltérő mélységgel érik a társadalom ellentétes rétegeit. Ez tette lehetővé, hogy a nevelés által csak felületesen érintett néptömegekben a társadalom érdekeivel ellentétes irányzatok nevelő befolyása aránylag nagy hatást érhetett el.

A fasiszta és bolsevista társadalomszervezetekben az állam teljes nevelési monopóliumra törekszik. A szabadverseny liberális társadalmi fejlődése nagy korszakaiban a termelési feladatok elvégzése érdekében megkívánta társadalmi méretekben az egyéni kezdeményezés készségét, a helyzetek gyors, belátó felismerését, önálló elhatározóképeséget és bírálójajlandóságot. Statikussá vált társadalmakban a termelésnek egyéni kezdeményezésre, gyors és önálló, felelősségteljes elhatározásra, bírálókészségre nincs szükség. Más lelki alkatot kíván a vállalkozás és ismét mást a kialakult monopolszervezet bürokratikus tevékenysége. A fasiszta nevelés tehát elvileg nem az egyéniség egyszeri vonásainak fejlesztésére, a kritikai és kezdeményezési képesség fejlesztésére irányul, hanem annál inkább a tekintélyek iránti bírálat nélküli hűséget, feltétlen odaadást és zokszónélküli kötelességteljesítést próbálja kialakítani. Ennek a célnak érdekében a nevelőközösségek egyöntetű és ellentmondás-

munka

nélküli működésére van szükség és ezért minden versenyző nevelőközöséget hatalmi erejénél fogva elzár nevelhetési lehetőségeitől. Ez szolgál részbeni magyarázatául a mai németországi kultúrharcnak: az állami nevelőmonopolium összeütközésbe kerül a vallási nevelőközösségekkel és nevelő befolyást akar szerezni az állam a vallási befolyás alatt álló gyermekekre is.

Úgy a történeti liberális, mint a fasiszta és bolsevista társadalmi berendezkedésekben különböző fokon és erővel minden társadalmi ellenzék nevelő befolyása erős korlátozásban részesül. Minden belső nevelési reform, nevelési módszer csak addig a határig érvényesül, ameddig azt a külső társadalmi célok megengedik. A nevelés nem az egyéni boldogság, hanem a társadalmi együttélés eszköze.

A társadalmi berendezkedések és intézmények a nevelés határait megszabó és tartalmát kijelölő hatása okozta azt, hogy a nevelés kérdésére vonatkozó uralkodó szociálista felfogás erősen szkeptikus a nevelés lehetőségeivel szemben. Ez okozza legalább részben azt, hogy a nevelés belső, existenciális szükségleteiből eredő reformtörekvésekkel szemben jóindulatú közönyön túlmenő, mélyebb kapcsolatot alig talált. Mit ér minden nevelési újítás, a nevelés új tudományos tapasztalatokon felépülő reformja, ha minden belső megújulási szándék csakhamar beleütközik a társadalmi erők korlátaiba. Mindaddig, míg a mindenkori társadalom sajátos intézményeivel, uralmi viszonyaival, tagozottságával és ellenéteivel fennáll — így érvel ez a felfogás — eleve halálra van ítélve minden ellentétes tartalmat, vagy belső reformot szolgáló törekvés, mert a fennálló társadalmi külvilág csak érdekeinek megfelelő határig tűri el. A társadalmat nem neveléssel, hanem csak politikai harccal, hatalmi erő kifejezéssel lehet megreformálni és a küzdelem során létrejövő új társadalmi viszonyok közepette önmagától, szinte automatikusan kialakul a szociálista nevelés, amely ezután már a kormányra jutott új erők hatalmi eszköze lesz. A nevelés kérdése — szimplifikálva — a hatalom kérdése és hatalmi kérdés megoldásával a nevelés kérdése is megoldást nyer.

Ez a valamikor és talán még ma is uralkodó felfogás, hibátlannak látszó logikája és külső tetszetősége ellenére alapjában elhibázott és a szociálista gondolkodást a mechanisztikus és ökonomisztikus szemlélet befolyása alatt mutatja. Ez a nevelés kérdésében tanúsított állásfoglalás különben jellemző a kultúra szerepéről és jelentőségéről vallott általános felfogásra is.

Azt hisszük senki előtt sem kétséges, hogy a mindenkori társadalmi viszonyok kizárólag emberalakítás erkölcsi és értelmi nevelő befolyás hatása alatt egymagában nem változthatók meg, de hozzáteszünk, hogy viszont értelmi és erkölcsi átalakulás nélkül a társadalmi viszonyok intézményes átalakítása mélyebb és hosszantartó sikerre nem vezethet. Nincsen olyan alkotmányos berendezkedés, olyan tökéletes társadalom védelmi, szabadságőrző intézmény, amely a kivívott szabadságot, társadalmi önkormányzatot új, esetleg félelmetesebb önkény elől megvédené, ha a kormányzó, vagy kormányzásban résztvevő szociálista

elit szellemi és erkölcsi kvalitásai ezt nem szavatolják. Minden társadalmi átalakulás és így a szociális átalakulás sikere elsősorban attól függ, hogy a vezető elit rendelkezik-e azokkal a szellemi, erkölcsi, tehetségi és lelki kvalitásokkal, amelyeket társadalmi szerepe és a kitűzött feladat megkíván. Csak valóban mély szellemi és erkölcsi kvalitású vezetőréteg tud ellentánni a hatalomért folytatott politikai küzdelem során és a hatalom elnyerése folytán fellépő és az eszményekkel ellentétes irányba befolyást gyakorló kísértésekkel és veszedelmekkel.

A társadalmat vezető réteg pedig nem jön létre önmagától, nem alakul ki a semmiből a hatalmi viszonyok megváltozásával, hanem ez csak céltudatos, a lélek mélyére lehatoló nevelés útján alakul ki. Ebben rejlik tehát a szociálista nevelés eldöntő erejű fontossága, mert csak nevelőeszközökkel, nevelőélmények hatása és befolyásolása alatt teremthető meg az a vezető réteg, amelynek léte elengedhetetlen és minden gazdasági és egyéb történeti erőfeltételnél fontosabb valódi *conditio sine qua non*ja nemesebb és kívánatosabb, tehát igazságosabb állapotok létrehozásának. Csak igen felfokozott erkölcsi és szellemi kívánalmakat ki-elégítő, kvalitásos, kulturális építőszándékú szociálista elit hozhat létre egy-egy lépést a szociálista eszme megvalósulása érdekében.

A most tárgyaltakkal kapcsolatban a következő kérdések tisztázását kell megkísérelni:

1. Milyen természetű veszedelmet jelent a szociálista eszme számára a hatalmi küzdelem és a kormányzás?
2. Elkerülhetetlen természetű ez a veszedelem, vagy kiküszöbölhető, esetleg nevelés útján?
3. Milyen társadalmi előfeltételei vannak a nevelés útján kialakítható szociálista elit kialakulásának?

Fülöp Pál

Séta a jegenyesorban

A nagynénimnek birtoka van a Bodroglőzön. A szeszélyes tömlőföldek télen hótakarót kívánnak, tavasszal hosszantartó esőket. Az idén bőven kijutott az esőből. Az őszi vetés nekiszépült, dúsan zöldelnek a legelők. A nagynénim leveléből tudom: az idei tavasz csodálatosan szép a Bodroglőzön.

Éreztem, gyöngé tudómmal nincs sok keresnivalóm a városban. Már javában barkáznak a bodroglői füzesek, a jegenyék rügyeznek, a föld kellemesen édes illatot áraszt. A nagynénim birtoka távol esik a megyei kövesúttól. Nyilegyenes jegenyefasor visz odáig. Nappal határtalan csönd honol a tájon. Olykor éjszaka hallani szekérszörgést, ha nehéz igásfogatok terményt szállítanak a távoli városokba.

Ó, nyájas olvasó! A tavaszi nap már járhatóvá tette a bodroglői utakat. Zúg a jegenyefasor és a tavaszi szélben remegnek a fűzfabokrok.

Amikor megérkeztem a nagynénim birtokára, szikrázott a mező a délutáni napsütésben. A tanya vöröscserepes háztetői ismerősen integettek, csak a kastély állt fáktól övezve, komor méltósággal. Már várt rám

munka

a nagynénim. Mióta utoljára láttam, semmit sem változott. Szeme mosoly, arca tiszta szelid jóság. Mély meghajlással megcsókolom a kezét és amikor felegyenesedtem pillantásom egy nyulánk, halványarcú lány pillantásával találkozott.

— Megismered-e unokahugodat? — szólt hozzám a nagynénim. Bemutatkozom, mire ismeretlen unokahugom, a nyulánk, halványarcú lány kezét nyújtja felém:

— Annának hívnak.

Hangja fátyolos és észreveszem, hogy szemeit rajtam felejtí. Sikerült felkeltenem érdeklődését. Bevallom: Anna rám is mély benyomást tett.

Később megtudtam, hogy látogatóba érkezett a birtokra és csak harmadágról való unokahugom. Ismert nemesi familia egyetlen leánya. Apjának szép birtoka volt a Nyírségben. Később a föld elúszott és az öregúr malomellenőr a Nagyalföldön.

Napszálltakor elkísérem Annát esti sétájára. Az útmenti hajlatokban ezüstösen csillámlik a talajvíz. A jegenyefasorban járunk. Anna törékeny alakja előttem lebeg. Kellemes este van, a föld erőt, a nagybirtok hatalmat sugároz. Tegnap, Anna egyedül járt a fasorban.

— Tegnap az öreg jegenyéknél egy tömzsi emberrel találkoztam — mondja. — Kurta lábszárán fénylett a nadrág. Elhaladt mellettem és halszagot éreztem. Csak később gondoltam rá, hogy halzsírral keni a csizmáját. Sajnálom, amiért nem elegyedtem vele beszédbe, mert erősen emlékeztetett régi parádéskocsisunkra.

Valószínű, hogy a parádéskocsis rég megtért az anyaföldbe. Lehetséges, de Annát mégis valami a régi parádéskocsisra emlékeztette. A tanyai emberek között döbbenetes a hasonlóság. Anna nem nyugszik. Bizonyítja nekem, hogy a tömzsi ember Mihály bácsi lehetett, a kiszolgált parádéskocsis. Megöregedett és elcsapták, semmire sem jó az ilyen ember, a bajusza is lekonyult, szebb szál ember kell a kocsi bakjára. Most sodorja a szél egyik birtokról a másikra. Talán.

— A nyomorúság, — mondom én és a tanyai emberek sorsára gondolok.

Anna megrázkódott. Egész lényével értelmetlenül bámult rám.

— Higyje el, — kezdte különös mély hangon — mióta itt vagyok a birtokon, kimondhatatlanul sokat szenvedek. Köröttem minden a gyermekéveimet idézi.

— Azért van ez, mert boldog gyermekkorra volt.

Rámnézett, sötét szemei karikásak, arca sápadt.

— Ugy véli?

El sem hiszi, hogy minél boldogabb a gyermekkorunk, később annál keserűbb fájdalom felidézni a gyermekkori álmokat.

— Anna, — szólítom, — figyeljen rám, mert én magamról tudom, hogy a gyermekévek sok keserűséget idéznek fel, későbbi életünkben.

Tele vagyok fájdalommal, de Annának erről nem beszélhetek. A városban munkásokkal barátkozom. Kijártam hozzájuk a gyártelepre.

Legutóbb is, amikor ott voltam, az emberek gyanakvó figyelemmel kísérték: — Nézzétek! Mit keres közöttünk a pénzügyigazgató fia? — Jól értettem gúnyos kiszólásukat, mely annyira zavarbaejtett, hogy szólni sem tudtam. Csak kínosan mosolyogtam, próbáltam leküzdeni szorongásomat. De nem bírtam szabadulni ettől az elviselhetetlen érzéstől. Elkeveredtem közöttük és nagysokára megtört a feszültség. Most is előttem van annak a munkásnak az arca, aki akkor felelfordult és megkérdezte: — Hé, cimborá! Valami jó hírt hoztál? — Szétnéztem és észrevétlenül átcsúsztattam neki a legujabb füzeteket, melyek az éj leple alatt érkeztek külföldről. — Nesztek, olvassátok — mondtam és azok kaptak utána. Akadt munkás, egy öregedő csontosarcú, kazánfűtő, aki előlépett és megszorította a kezemet. — Tudod, mi jár ezekért? — A füzetekre nézett, majd mélyen az arcomba fúrta tekintetét és hosszú várakozás után kibökte: — Két teljes esztendő. — Szemrebbenés nélkül fogadtam a szavait. Tudod, mi jár ezekért a füzetekért? Emlékszem, a kazánfűtő tekintetére és arra is, ahogyan csontos ujjával megragadta a vállamat: — Álltál már tüzes kazánok mellett? Akkor szónokolj, ha már ezt is megélted!

Szembefordulok Annával és néhány szó után, anélkül, hogy kérdeznék bevallom, hogy a városban munkásokkal barátkozom.

— Van egy cimborám, kazánfűtő a gázműveknél.

Ügylátszik Anna ennek nem is tulajdonít jelentőséget. Munkásokkal barátkozik? Bátran kérdehetné: — Miért éppen velük? Nos, halljuk a pénzügyigazgató fiát. — Valahányszor ez jut az eszembe, elfog a keserűség. A munkások idegenkednek tőlem. De tudom, hallottam másoktól, ha elkerülök tőlük, hiányzom nekik a gyártelepen és nyugtalanul érdeklődnek utánam: Merre lehet az a vékonycsontú intellektuális? — A pénzügyigazgató fia? — Az. — Így beszélnek rólam s ha kell a kazánfűtő mindjárt a pártomra áll. Elmondja a többieknek, hogy a vidéken császárkálók. — Tudjátok, lement kicsit szétnézni a parasztok közé. Jól csinálja a dolgát, sose bántsátok. — Így szokott beszélni a kazánfűtő. Sokat gondolok barátságos szavaira. Másképp nem tudom elképzelni, csak kopott bőrsapkájában, amint tépett simlédere alól előcsillan meleg tekintete.

Lassan ocsúdok álmodozásomból. Ismét figyelmes leszek Annára. Jó lépéssel jár előttem, a göröngyöket kerülgetjük. A jegenyefasorban már nyomunkba setteng az alkonyi szürkület. Anna szótlán, én őszintén szeretném, ha a kazánfűtő velünk lenne a jegenyefasorban. Már lehet hét óra és a gyártelepen ilyenkor van a munkaváltás. Az én emberem most készülődik lefelé a kazánházba, bőrsapkáját feltolja a homlokára és utolsót szippant a cigarettából.

— Talán visszafordulnánk — szólok és Anna egész testében kiegyenesedve így válaszol:

— Nézze, amott a szántások. Szerettem nézni ezt az összetört földet.

A levegő lehült, a száldosó szürkületben a forró tavaszi földek

munka

páráznak. Köröttünk fehér gőzben úszik a határ. Ilyenkor kellemesek az esti séták.

— A szív elálmosodik...

Alig értem Anna suttogását. Ó, mért nem ismerem a kellemes érzést, amikor a szív elálmosodik. Nevén ébresztgetem:

— Anna.

— Elönt a forróság — suttogja lázban égő szemekkel. Szája duzzadt, ajkának ívelése elárulja lelki bátorságát. Elfog a kísértés, hogy átöleljem a vállát és forrón magamhoz szorítsam. Akartam és elmulasztottam, pedig Anna nem taszított volna el magától. Lángolt a bőre és teste előttem vonaglott. Most úgy érzi megaláztam, felülkerekedik büszkesége és magasba emelt homlokkal elnéz felettem.

Fagyasztó érzés, megrázkódom, mert hallom Annát, amint azt mondja, hogy kietlen lélek vagyok. Álmokat kergetek és nem ismerem a kellemes pillanatokát. Anna sosem fogja megbocsátani nekem, hogy megaláztam. Azt sem bocsátja meg, hogy munkásokkal barátkozom. Annyi baj legyen, — gondolom és felfigyelek, amikor ismét hallom a szavait: — Nem fél, hogy elveszti hivatali állását?

Anna szememre hányja, hogy munkásokkal barátkozom, szerinte ez nem vezet jóra. Elvégre nincs is állásom. Kikerültem az egyetemről és anyám nyakán élek. Ki vált meg engem?

— Keressen valakit, akinek a keze messze nyúlik. Az majd bedugja magát egy szerény állásba. — Anna rámnéz és röviden, de nyomatékmal mondja: — Ha Pestre utazik, keresse fel a nagybátyámat. Miniszteri tanácsos.

Előre is megköszönöm a jóindulatát és elhallgatom előtte, hogy a befolyásos emberek, mit tettek eddig az érdekemben. Semmit. Köszönöm a jótanácsát.

Anna félbeszakít: — Szóra sem érdemes. Inkább szedje magát és utazzon fel minél előbb.

Félig hunyt szemekkel hallgatom, amint leírja előttem nagybácsiját. A miniszteri tanácsos mogorva, melegszívű öregúr. Máris látom, amint Anna unszolására bekopogtatok hozzá, hogy támogatását kérem. Bemutatkozásakor megrázza a kezemet és harsányan édesöcsémnek szólít. Bevezet a szobájába, leültet a hatalmas bőrfotelbe és kikérdez a rokonság felől. Elevenen emlékszik majd nagyapámra, aki B... vármegye főjegyzője volt, Isten nyugosztalja szegényt. Néhány borgőzös éjszakán fenekére vert az ötszázholdas apai örökségnek.

— Úgy vigyázzon, — mondja Anna — nagybácsim nem szereti a különös embereket, legyen előtte szerény és meggondolt.

Igérem Annának, hogy minden úgy lesz, ahogy azt a lelkekre kötötte. Nagyfokú zavaromat mégsem bírom leplezni. Várom, hogy szóváttegye fanyar mosolyomat, mely az arcomra fagyott és nem akar felengedni. Biztosít, hogy nagybácsija jóindulatú a szegényebb rokonság iránt.

Tovább nem hallgathatom Annát, amikor újból arról beszél, hogy a munkások barátsága számomra nem jó bizonyítvány, egész lényegős megvetés, hangja hűvös.

— Mostanában a legjobb családok gyermekeit fogja le a rendőrség. Kijárnak falura tanulmányozni a szociális helyzetet.

— Ez minden bűnük?

— Olykor tiltott füzeteket terjesztenek a nép körében, — bizonytalanul az arcomba mered, nézése elviselhetetlen.

— Maga is, mit keres a kazánfűtők között? — Szeme lángoló gyűlölködés. — Elfeledte, hogy édesapját tizenkilencben a forradalmárok halálra ítélték? Éppen egy gázgyári kazánfűtő volt a direktorium elnöke. Hajszálon múlt, hogy édesapját nem végezték ki a vörösök. Jusson eszébe, mit akar hát?

Tudom, mert erről ma is sokat beszél a rokonság. De Anna honnan tudja? Csapkod, zihál, szaggatott szavai zuhognak. Voltaképp miről van szó? Amint a városi polgárok mondják apám köztiszteletnek örvend. Nem félek az őszinte szótól, bár Anna azt mondja, hogy apám nevét nem nagy tisztelettel ejtik ki a munkások. És én mégis a munkásokkal barátkozom. Ezt Anna nem tudja megérteni.

— Nem gondolja, hogy a munkások magában a pénzügyigazgató fiát látják?

Időt akarok nyerni, mielőtt talpraesett választ adnék. Nem áltatom magam. Amikor legutóbb kintjártam a gyártelepen, nagyon elkésérített a gázgyári munkások bizalmatlansága. Egy érdesszájú alak izgatott ellenem: — Mondtam már, nincs mit kezdenünk a pénzügyigazgató fiával? — Ha akkor nincs mellettem öreg cimborám a kazánfűtő elkövetek valami ostobaságot. — Tudni akarjátok, hogy mit keresek köztetek? — Ordítottam. — Jó, hát megmutatom! Majd megismertek, hogy ki vagyok. — Szerencsére a kazánfűtő meleg tekintete lelket öntött belém. Mintha bátorított volna. Csak tovább fiú, kitartás. Egyedül neki köszönhetem, hogy nem vesztettem el bizalmamat. Azonban a munkások továbbra is a pénzügyigazgató fiát látják bennem. A munkások bizalmatlanok velem szemben. Érzem, hogy előbb csalhatatlan tanújelét kell adnom irántuk érzett barátságomnak. Járhatsz vasalt nadrágban, — gondolom — ha a nép barátja vagy üldözni fognak. — Ilyesmit forgattam a fejemben, amikor arcal Anna felé fordultam:

— Ülök két évet s akkor megismernek, hogy ki vagyok.

Tüntetőleg elszánt lehettem, mert Anna riadt szemekkel meredt rám.

— Hebehurgya — szólt kihívóan és felhúzta szemöldökét. — Elveszett ember.

Kíméletlen érzés kerített hatalmába. A félelem érzése volt. Voltaképp kitől félttem? Egyedül magamtól. Mégis bárki rámfoghatja majd, hogy gyáva voltam.

Annát szemem elől vesztettem. Csak a cipői kopogását hallottam, amint visszafelé indult a jegenysorban.

A távolban a város lámpái hunyorogtak. Táncolt a fény az ég alján ezüstösen. Önkéntelenül is öreg cimborámra, a kazánfűtőre gondoltam. Most is a kazánokat eteti, csak azért, hogy a gáz, — amint ő szokta mondani — a gáz csinos üveglámpácskákban átvilágítsa az éjszakát.

Andreánszky István

munka

Rippl-Rónai József

Tíz éve, hogy elhagyott bennünket. Már tíz éve? Nem. Még csak tíz éve s az ország — a hivatalos kultúrpolitika csak úgy, mint a „közvélemény” — ma szinte egyhangulag ünnepli Rippl-Rónai művészi mennybemenetelét. Idézzük most a fejére a tisztelt közvéleménynek a keserű harcok emlékét, a Mester évtizedekig tartott megaláztatását, a gúnyt, a kicsinylést, a szinte gyűlölettől tajtékozott elutasítást, amiben e nagy művésznknnek része volt?

Töprengve járunk az Ernst-múzeum termeiben s nem érjük fel ésszel: hogyan lehetett Rippl-Rónai nagyszerű művészetét oly méltatlanul félreismerni? Hiszen ha csak néhány vásznát nézzük is — például *Vuillard festő arcképét*, — melynél jobbat nem festett maga a francia Mester sem — vagy önaroképeit, különösen az utolsót, melyen már ott borong a halál előtti facies hippokratika kísérteties árnyéka, ha soha semmi mást nem festett volna, akkor is látni kell, hogy *Rippl-Rónai* nemcsak magyar, de európai viszonylatban is ott áll az elsők között. De nemzedéke nem csak ezeket a képeit látta, hanem szinte együtt járta vele végig az ő egész életútját. Csak éppen, hogy Rippl-Rónai fordítva csinálta, nem úgy, mint a többiek. Kortársai *Münchenbe* és *Párisba* szaladtak, hogy egy kis német, vagy francia kultúrát hozzanak haza, ő pedig magyarságát vitte ki Párisba, hogy megtelítse a korszerű európai szellem magasfeszültségű áramával. Így lett belőle a legeurópaibb magyar művész és a valóban modern festő.

*

Csak festői elemet, tisztán festői eszközökkel visszaadni! — ez volt a hitvallása Rippl-Rónainak. És mi festői? Az *élet*.

Ezt a hitvallását 1906-ban, (tehát már memoárjainak megjelenése előtt) mikor ki tudja hányadik gyűjteményes kiállítás keretében mutatta be művészetének újabb állomását, elmondta a következőkben:

„Gyűjteményes kiállításom képanyagának nagyobb részét a legutóbbi három-négy év alatt festettem, rajzoltam. Ez idő javát szülővárosomban, *Kaposvárott*, kis fehér házamban töltöttem, képeim motívumai is innen valók tehát. Rövidebb, közbenső olaszországi utamnak inkább csak lelki emlékei maradtak, főleg az, hogy a *Massacciók*, *Fra Angelicok egyszerre festett műveinek* készítési módjában a magam módjához való hasonlatosságot örömmel kellett konstatálnom”.

Rippl-Rónai valójában már 1892-ben is — mikor *Párisban* rendezte gyűjteményes kiállítását — az volt, aki 1906 telén, (vagy akinek ma látszik, 1937-ben) csak hajlíthatatlan dacossága, a maga művészi meggyőződéséhez való konok ragaszkodása nem tetszett már oly me-reven elutasítónak, mint első fellépése idején. De ez nem rajta múlt: *nem ő változott; azok tanultak meg másként látni, akik őt annak idején a máglyára küldötték.*

Ha semmi egyéb, maga ez a tény már értékes diadala Rippl-Rónai egyéni művészetének. Persze, a csatát nemcsak ő maga vívta, az egész magyar impresszionista sereg küzdött vele egy vonalban, de az is bizonyos, hogy ő mindig a legnehezebb hadállásokat, a legszélsőbb szár-

nyakat kereste. Mikor mások még megelégedtek azzal, hogy vászonra vethettek egy természet-szeletet, amint az egy napsütötte délutánon, vagy őszi alkonyatkor a levegőégben kivágódott, Rippl-Rónai már a futó pillanat döntő impresszióját akarta megrögzíteni. Amíg mások pusztán a legjellemzőbb vonalakkal, körrajzzal (kontúrban) igyekeztek egy-egy alakot visszaadni, Rippl-Rónai már csak a formáknak árnyképkörvonalát, (a silhouettejét) kereste, ahogyan az előtte abban a percben megjelent. Így történt, hogy lassankint mindent elhagyott, ami nem volt a számára feltétlenül fontos és jellemző, úgy, hogy utóbb már maga állapította meg azt a hasonlóságot, amely a „Massaciok és Fra Angelicok egyszerre festett műveinek készítményi módja és a maga festési módja közt szemébe tünt. Szóval, Rippl-Rónai a primitívek testvérének érezte magát.

Elhigyjük neki, hogy az ő látása, ennek a minden körmönfont művészi mesterkedéssel ismerős, az összes párisi művészeti kicsapongásokat végigtombolt, ultramodern embernek a látása épp oly keresetlen, gyermeteg, épp oly primitív, mint a *primitíveké!*... Rippl-Rónai csak ilyen keresetlen, egységes, átfogó látásra törekedett, *így akart látni.* Egy-egy összhangzatos impressziót szinte erővel ragadott ki a hamisan hangzó környezetből s azt gyorsan, elevenen, a pillanattfelvétel közvetlenségével akarta visszaadni, azért rajzolt csak úgy sommásan, elhagyva mindent, ami neki nem volt feltétlenül fontos, mert nem jellemző s viszont aláhúzza, kihagyva néha jelentéktelen apróságokat, mert az ő szemében éppen azok adták meg az illető tájnak, interieurnek, vagy akár alaknak is jellegzetességét. Ezeket a jellemző festői vonásokat azután összehangolta abba az akkordba, mely legjobban fejezte ki az általa érzett képnek a hangulatát. Ha sejtelmes ez a hangulat, színezésének összhangja tompított s ilyenkor csak sejtjük, hogy az a színfolt, mely előttünk lebeg, tán a homályban töprengő alak, tán egy ködös ucca, tán csak egy szempár, mely felénk világít, tán csak egy női árnyképkörrajz, vagy tán — látomány. Ha viszont derűs: koloritja szinte világít; a színek valóságos tivornyákat ülnek üde keresetlenségükben, de ilyenkor is elég neki két-három szín, hogy: a Nagy Egységet, melyet tolmácsolni akar, visszaadja. A részletekkel nem törődött s ha e korabeli képeinek java részén (főleg az interieurökön!) mégis éppen a részletek: egy-egy csodásan visszaadott butor, tarka kendő, vagy párna kapják meg a nézőt, annak egyszerű titka az, hogy azokon a képtárgyakon nem az alak, vagy alakok, de éppen a csendélet-részletek izgatták a művész festői érzését.

A ma oly fontossá lett „leegyszerűsítést” Rippl-Rónai mindig erőteljesen hangsúlyozta. Rajzában csakúgy, mint színeiben, (kevés, de kifejező szín! — ez volt az ő törvénye) vagyis mindig stilizált. De e stilizálás eleinte csak annyiból állott, hogy nem másolta naturalisztikusan a természetet, mely esetben képei bizonyára fiatalsága nemzedékének is „egyszerűnek” (természetesnek) tetszettek volna, hanem átírta azt az érzéseinek keresztül s csak azt a kivonatot adta, mely ennek az érzésnek megfelel. Ezért volt olyan bensőséges minden e korabeli dolga s minthogy a bensőségesség mindig festőies, a legfestőibb hatások alakultak ki ezekből az egyénileg átírt érzésekből.

munka

De ezen az intimitáson túl hogy fejlődött színlátása és hogyan alakította ki mindig e színlátásból a maga stílusát.

Első párisi — illetve *neuilly-i* — tartózkodásának éve alatt (1892—1902) festette úgynevezett „fekete” képeit. Bizonyára *Whistler* és *Carrière* is hatottak rá, valamint a *Guimet*-múzeum japán- és kelet-ázsiai dolgai, de az a szívósság, mellyel a feketében rejlő színt kutatta, eléggé mutatják, amennyire öntudatos volt ez a keresése. „Nem azért festettem így” — írja könyvében — „mintha feketének láttam volna a dolgokat, hanem mert a feketéből kiindulva akartam azokat megfesteni! Az a meggyőződés támogatótt ebben, hogy az ily festésnek épp úgy jogosultsága van, mint a lila, kék, vagy más színből kiinduló s abban megoldott festésnek. A fekete és szürke szín akkor nagyon érdekelt s izgatott a kérdés, hogy mit és hogyan lehet velük művészileg megoldani? Szóval, e két színnel igyekeztem a motivumaimat interpretálni”...

A leegyszerűsítést, mely eleinte rajzának annyi ellenséget szerzett, utóbb, mikor mind színesebbé válik, átviszi színtechnikájára is. „Leg-eyszerűbbre kell redukálni a technikát! — vallja. Abból áll ez, hogy színeket egymásra semmi körülmények között nem rakunk. Minden szín megvan a tubusban, csak ki kell venni belőle s úgy, ahogy van, mindig gondosan törődve az egységes stílussal. Csak rá kell tenni a vászonra! De oda, ahova való! De úgy, hogy ottmaradhasson! És úgy maradhasson, ott, amint odatettük! Ha mégis szükség van a színkeverésre, ennek még a palettán kell megtörténnie... Sok mindent elérhetünk így, ami a pikturában szép és jó. Ha a napfényt nem is tudjuk a maga erejében megfesteni, de a színekre való hatását ily módon megközelíthetjük”.

Ezt akkor mondja, mikor hazakerül Párisból s a *Kaposvár* melletti *Róma-villában él*, maga tervezte színes interieurjében s nézi a maga külön kis világát. „A színharsogást nyilván a mai kedélyhangulatom követeli tőlem” — írja ezidőtájt. — „Környezetem most ilyen, tehát ilyen irányban hat is reám. Ilyen színek vesznek körül újabb kaposvári házamban s kertjében. Igen megszerettem a skarlátvörös zsálya s a piros szimpla muskátli mellett a tiszta fehérszínű virágokat, de még jobban a chrómsárga cyniákat. Ennél a sárgánál melegebb, hogy ne mondjam, forróbb színt nem ismerek. Ezeket a színeket keresem most is, szinte gyűjtöm, lakásomban is, tárgyakon, kendőkön, falakon. A falak színei közt is ezt az egészen világos sárgát szeretem legjobban; az egyik oldalán csupa-ablak-műhelyem falai is ezzel vannak befestve, sőt még ilyen szobában alszom is. Ez a sok szín azután természetesen oda-kerül a képeimre”.

Milyen egyszerűen van ez megmagyarázva!... Csak a nagy művészet ilyen egyszerű. És milyen bonyolult módokon keressük ki mi aztán képeiből egyszerű igazságait! Ilyen egyszerű dolgok — és nem az „izmusok” — alakítják az ő stílusát.

Dekoratív művész! — mondták a „nagy művészet” (*grand'art*) rögeszméjében megrekedtek, akik nem tudták megbocsájtani neki azt a dicsőséget, hogy *Rippl-Rónai* már akkor csinált modern iparművészetet, mikor nálunk még csak nem is beszéltek róla.

Megint utána kullogott a kor *Rippl-Rónainak*.

A körülötte zajlott neo-vágyak nem ismerték fel az ő izzó szín-szerelmét. Az általános színmámor után halk, fakó, színtelen színek esték meg a palettákat — csak Rippl-Rónai színei derültek tovább az elkomorodott új világnézet csúfságára. „Lehet, hogy csak túlraffináltságból ered ez, lehet, hogy velejár a korrallal s az ember — élete delének végén — sokat látott s tán kifáradt szemével öntudatlanul is keresi a fel-frissülést s ezt a színgazdagságban találja meg” — tünődött a maga egyéni módján a kaposvári Mester, aki a „színharsogást” is ott váltotta ki magából a *Rómavilla* skarlátvörös zsályái és piros muskátliai között.

De akkor — mikor a magyar glóbusz az akácok alatt és muskátlik között még a maga kultúrátlanságában olyannyira differenciálatlan életét élte — akkor ő, a *Párisban* töltött tíz év alatt, egy *Maillot*, *Vuillard*, *Bonnard*, *Valloton*, *Denis* és *Gauguin* baráti körében elsőnek élte át az élet és művészet nagy és színes farsangját: az ifjúságot, „művészi keresések, bajok, nyomorúságok, sikerek és megkorbácsolások között” s ott finomodott a lelke olyan bonyolulttá, hogy hazatértekor a primitív érzések és kifejezési módok után sóvárgott legerősebben. És élete delének végén apró gazdaságának a szegénység éveit anynyira óhajtott örömei között, megfogta az igazi primitívség és fogva is tartotta a béke és nyugalom, boldogság és derű idilli révében.

*

Ki tudja, mi történt volna, ha csak az utóbbi tíz évet is megérhette volna s újra belevághatja evezőjét az álló, poshadó magyar vizekbe! Ha a mai reakciós ízlésdiktatúrával szemben újra elénk idézhette volna a modern francia művészet diadalmas szellemét! Milyen más lenne a mai magyar művészet arculatja!

Rózsa Miklós

Kiállítások

IVÁNYI-GRÜNWARD BÉLA

Iványi-Grünwald legizzóbb fiatalságában sem tartozott a hírhedt *vadak* társaságába. Festészetére minden időkből a könnyed szerkesztés, a szinte előkelően finom tónusozás, a passzív képszerűsége való törekvés volt a jellemző. Hangsúlyozandó azonban, hogy ez a majdnem könnyelmű magatartás nem jegyezte el a felelőtlen virtuozitással és nem merítette el a meddő kispolgári érzélgősségekben. Művészi tevékenysége, amely a fátyolosan halk tájromantika és a muzeális pátosz síkján mozgott és mozog ma is, ha az örökbecsű művek sorozatát nem is alkotta meg, olyannyira esztétikus és nemes lírájú képeket eredményezett, melyek közül nem egy darab csúcsteljesítményt jelent a magyar festészetben. Pikturájának karaktervonásai meglehetősen elmosódtak, de mégis kell benne lenni valami különösen sajátosnak, szuggesztíven egyéninek, hiszen egy-két jellegzetesen nagyszerű művészi pikturájában mindmáig fellelhetők a nagybányai, illetve kecskeméti Iványi-Grünwald egykori hatásának nyomai. Igaz viszont, hogy nemcsak adott a tanítványainak, hanem el is foga-

munka

dott azoktól, soha sem utasította el a nálánál jóval fiatalabbak és a saját művészetéhez idegennek tűnő külföldi irányzatok inspiráló és alakító hatását. Ez bizonyos eklekticizmusra vall, de az olyan összevonás, amilyent Iványi-Grünwald végzett, az egyén helyes kultúrgyarapodását, művészi fejlődőképességét is jelentheti. Ha végig tekintünk évtizedek óta tartó fáradhatatlan munkásságán, valóban megálapíthatjuk, hogy magyar kortársai közül ta'án az egyetlen, aki nem merevedett meg saját elméeteinek és technikai módszereinek határai között. S aki egyszer elemző és kimerítő értekezést ír az ő, részleteiben sokszor változó, a felületeken hasonuló, festészetéről, vizsgálódása közben rátalál majd művészetének egyéni forrására és határozott fejlődésvonalára is, amely hol kiütkezve, hol meg rejtőzködve kanyarog a különböző irányzatok között.

A Fränkel-szalónban rendezett legutóbbi kiállítására mindazt elismételhetném, amit fentebb írtam. Festői invenciója ma is friss, színeinek tárháza kimeríthetetlen. Ujabb huszonöt képe, a tava'yi nyár termése, semmivel sem marad alatta előbbi értékeinek. A kollekcio legkiválóbb és Iványi-Grünwald esztétikai érzékenységére legjellemzőbb darabjai a zö'd-okker színharmóniában árnyalt „Nyanaló”, az aszimmetrikusan tagolt, zöldesszürke tónusba merített „Cselédszoba” és a kék „Enterieur”, amely vad színével és tömör anyagszerűségével ismét újabb és érdekes átváltódás, továbbkísérletezés a kiállítás különben egységes hangulatából.

PERLROTT CSABA VILMOS

A már-már konjunkturázásnak ható tónus-festészet áradatán kívül, mintegy örök magányosságra ítélten dolgozik Perlrott Csaba. Legutóbb rendezett kiállításának egyes darabjai (Tamás-galéria) annyira karakterisztikus művek, hogy szigorú elhatároltságban jelölik ki alkotójuk helyét a modern magyar pikturában. Ha ma majdnem mindenki a lágy, passzív linizmus hangján szólal meg, a tárlatokra került képek a demonstratív szembefordulás helyett, mondhatnám, megbocsájtásáért könyörögnek a néző felé, Perlrott Csaba munkái szívfájdítóan komorak, dacosak és nehéz beisó gyötrődésekkel telítettek. Ezekre a képekre sok mindent lehetne mondani, de egyszerűen azt, hogy szépek, – semmiesetre sem. Nem azért születtek, hogy gyönyörködtessenek, hanem hogy nyugtalanítsanak. Mintha keretbe zártan sem váltak volna el mesterüktől s ugyanakkor, mikor az esztéta kifogásokat emel ellenük, izgalmakkal az idegeiben a hatásuk alá is kerül. Nemcsak külső megjelenésükben, hanem, mintegy belső, fájdalmas sorsukkal is érzékeltetik magukat. Engem valami szikkadt, köves talaj növényeire emlékeztetnek. Örömtelenek és szívós életfiek. Színeik, mintha tisztátalanok, mérgezetten lennének, a virágcsendéletek nyers zöldjeiből a vas ízét kóstolja ki a szem s a Notre-Dame kora reggeli hangulatában a kékek, hogy démonikusabban hassanak, nehéz feketékkel és tompa a barnákkal keverték. És ugyanígy, a komorra és nyugtalanítóvá színezett ké-

pek arhitekturájában (belső konstrukciójában és külső kompozíciójában) sincs semmi könnyedség, megnyerő hatásra való törekvés. Mintha szögletes, nyers kődarabokból épülnének össze s egészülnek inkább valami rideg klastrom, sem mint a kívánatos polgári otthon érzetét keltik fel a szemlélőben. Nem szépek, de mindamelllett felejthetetlenek, mert kőpi törvények közé zárt életük nem végződik be a keret határoló vonalaival, láthatatlan gyökérszálakkal a nagy organizmussal fonódnak össze, melyet magunkkal együtt a Világ-nak nevezünk.

Konkrétebb fogalmakkal, sajnos, nem tudom magyarázni Perlrött Csaba pikturáját. Talán éppen azért, hogy annyira étettel terhes — a mesterség sémaival lemérhetetlen s mással, mint önmagával nem magyarázható. S ezért is ez a néhány sor se dicséret, se vádaskodás ne legyen. Rövid kritikai összefoglalásul azt mondhatnám: érzem, hogy Perlrött Csaba még egyik képén sem húzta meg azt az ecsetvonást, amely a nagy mű betetőzését, végső kiteljesítését jelenthetné, de amit eddig és a legutóbbi kiállításán is elének adott, annak nem egy darabja mesteri teljesítmény.

A FIATALOK

Sugár Andor festő és Szandai Sándor szobrász kollektív anyagukat állították ki a Tamás-galériában. Fiatal művészek, de egy-egy képpel, szoborral már eddig is szerepeltek a tálratokon. Nem sok eredménnyel, de biztató kísérletezésekkel a jövőre.

Sugár Andor gyűjteményes bemutatkozásával sem tud egyebet adni többé-kevésbé figyelemre méltó ígéretnél. Szicíliai képei, annak ellenére, hogy harsogó színekkel vannak festve, expresszív bensőségesség hiányában festőietlenül színtelenek. Mondanivalójának lényege (ha egyáltalában van komolyabb festői mondanivalója) elsikkad az erőltetett spekulációkban, kifejezési, megjelenítési készsége pedig még nem igen tart ott, hogy a vászonra festékből képet tudjon varázsolni. Lehet, hogy egyszer talán idáig is felfejlődik, egyelőre azonban csak a rajzaiban látunk szuggesztív, elevenebb momentumokat.

Szandai Sándor plasztikái egy komoly célok felé törő fiatal művész elindulását dokumentálják. Szandai alig néhány éve dolgozik s már is ért el olyan eredményeket, amelyek nemcsak kísérletezések a jelenben, hanem bizonyos értelemben zálogai is a kiteljesedtebb jövőnek. Szigorúan értékelő kritikával még korai lenne hozzászólni dolgaihoz, viszont elnéző jóakarattal kár lenne áttekinteni felettük. Van néhány portréja, amelyek egyszerű, zárt összefogottságukban határozott szobrászi teljesítmények s alkotójuk mély karakter-érzékére és közvetlen kifejező készségére vallanak. Komoly figyelemre méltó darabok, de a fiatal szobrász anyagszeretete és nyugtalan kísérletező kedve inkább apró bronz-figuráiból érezhető ki. Ezek a vaskos, pszichológiailag tartalmas, formailag gazdag kisplasztikák Szandai Sándor tág lehetőségeit sejtetik. Fontos, hogy esetleges sikerei meg ne vesztegessék ma még láthatóan szigorú önkritikáját. Elindulási pontjai a groteszk irányában Bokros-Birman, a barokk stilizálás felé Vilt Tibor karakterisztikus művészete. Egyiknek sem áll bémultan a hatása alatt, de közvetlen elődeihez való közelsége külförösebb vizsgálódás nélkül is észrevehető.

Kassák Lajos

munka

Könyvekről

W. Somerset Maugham: ÖRÖK SZOLGASÁG

Maugham könyvének olvasásakor úgy érzi magát az ember, mintha egy széles partok között hömpölygő folyóban állana, amelynek nem látja sem elejét, sem végét, csak a sodrását érzi s benne mindazt, amit a napok egyhangúságában, az élet apró örömeiben és nagy fájdalmaiban átél.

Sajátosan angol írás ez, mely a Dickens-i elbeszélőművészet és emberábrázolás hagyományain keresztül nyúl hozzá az intellektueleknek az angloknál ma olyan gyakran felvetődő életproblémáihoz. De amíg Wel's intellektuális esz-közökkel írta regényeit, Shaw az intellektuelli maró gúnyjával szállott szembe a társadalommal, és Huxley a gúnyt az intellektus ellen fordítja vissza, Maugham magához az intellektuelhez közeledik. Távol áll Huxley néha már neurotikus cinizmusától. És könyvéből hiányzik az a prédikáló jelleg is, amit az angol írók Thackereytől Shawig, úgylátszik az anglikán papságtól vettek át. Itt az emberek és cselekedeteik előttünk formálódnak regénnyé. Nincs szükség magyarázatra, tudományos gondolatokra, vagy szociológiai okfejtésekre. Az események teljesen kifejezik az író mondanivalóját és az írás, epikus és lírai stílusában azonos önmagával. Témája csak keret, tartalma többet jelent, mint amit benne a szavak jelentenek.

Philip középszerű tipikusan józan angol. Az érzelgősséget megveti és kineveti. Művelt és tanulmánygó. Szegénységében is főényes és tudása ellenére is szerény. Árva gyerek, aki sokat gondolkodik az élet problémáin. Sánta és emiatt sokat szenved a nyomoréknak kijáró gúnyolódásoktól. Előbb kiábrándul a vallásból és nem megy papnak, ahogyan azt lelkész nagybátyja szeretné. Aztán elfordul a művészetből, mert hosszú viták és meddő kísérletek után észszerűen belátja, nincs tehetsége. De ugyanígy nincs érzéke a kereskedői és hivatalnoki mesterséghez. Végül is sok csalódás és töprengés után elérkezik önmagához — orvos lesz, mint az apja.

De vajjon tényleg elérkezett-e? Életét a józan belátás irányította s még vágyait is az értelem befolyásolta. Mégis, amikor útjába kerül egy csunya, közönséges, léha és műveletlen pincérlány, elveszíti józanságát. És önmaga méltóságáról megfeledkezve, alázatosan, mint valami szomjas és éhségtől gyöttrődő állat könyörög a szerelemért. Tudja és látja, hogy ez a lány nem méltó hozzá és mégis hosszú ideig nem tehet ellene semmit. De aztán a férfi, aki társat keres és kiszolgálhatja magát a nőnek, felocsudik és fájdalom nélkül hátat tud fordítani ennek a szenvedélynek, hogy benső hajlamai ellenére kiszolgáltassa magát egy másik nőnek, aki nem komizságával, hanem jóságával és egyszerűségével lép az életébe és változtatja meg terveit — mert a pincérlányt mégsem tudja elfelejteni.

Philip és a pincérlány között, nem a társadalmi ellentétek és különbségek kihangsúlyozásáról van szó, hanem az ösztön uralmáról az ész, az akarat felett.

A francia írók már túl vannak ezeken a problémákon. Az ő szemükben a szerelem és a szenvedély a társadalmi élet megnyilvánulásának egyik formája, amelyet észszerűen tudnak, mintegy kívülről szemlélni. Az angloknál

mindez több mint a szerelem és a szenvedély problémája. Ők csak most, a háború megrázkódtatásai és az elmúlt évek felborult egyensúlyállapotában érkeztek el ezekhez az alapjában mégis csak társadalmi kérdésekhez. S akár mennyire egyszerűen, nyugodtan, sőt rezignált bölcseséggel ír róluk Maugham is, szavai mögött érezzük azt a nyugtalanító izzást, amely a sorsszerűséget nem hajlandó egyszerűen tudomásul venni. A maga temperamentumával fellázad az élet ellen.

Ez az új angol regénynek és ennek a könyvnek, érzetekben megnyilvánuló korszerű háttéré. Olyan időkben íródott, amikor a társadalmi élet feszültségében a természetes, józan ésszerűségét a mindent elsodró szenvedélyek és vak ösztönök váltják fel. S a meggyőzés, a belátás, a tudatosság tiszta eszközeinek és a tiszta emberi érzelmeknek elsöprésével, elsöpréssel fenyegetik a világot is.

Pesszimista regény, de ebben van felszabadító hatása. Szemlélete kissé elhatárolt, de mégis, nem a reménytelenség kifejezésére, hanem az ember megbecsülése érdekében íródott. Lámpás, melynek fénye mellett elindulhatunk megkeresni önmagunkat.

A könyv *Bárd Ferenc és Fia* kiadásában jelent meg.

Dormándi László: KÉT JELENTÉKTELEN EMBER

Egy bányavárosban a rendőrfogalmazó megöl egy ártatlan nyaralót, valami geológust, mert pusztán feltevésből kiindulva azt hiszi, ő szervezi a bányászok sztrájkmozgalmát. Rikító színű és feltűnően szabott sportnadrágja miatt válik gyanússá. De ahogyan ez a gyanú erősödik és indulattá fejlődik, ahogyan a véletlenül egybekapcsolódó események az óraszerkezethez hasonló pontossággal összejátszanak — mindez az első pillanatban valószínűtlennek látszik. Az életben sohasem így történnek meg az események s még a színpadi dráma szorosán, egyvonalba kapcsolt szerkezetében is több az esetlegesség, mint ebben a véletlenszerűségekre épített regényben. Kassák és Márai hatásait magábaolvasztó stílusa is pontosan alkalmazkodik a mondaniivaló konstrukciójához. Szigorúan az események elbeszélésére szorítkozik. Nem fest széles távlatú háttérrel a történet mögé, embereit csak cselekvésükben ábrázolja. Még a sztrájk leírásában is, amely a könyv legszebb fejezete.

De amikor az egész könyvet elolvastuk, kénytelenek vagyunk elismerni, hogy amit az író elmondott az a valóság egy része s alapjában a mai élet igazsága áramlott felénk munkájából. Mert Dormándi túl az eseményeken és túl az egyes személyeken érzékelteni tudta a gyanú és indulat napjainkat elevenen befolyásoló erejét. És ki tudta fejezni, hogy az emberek társadalmi beállítottságuk vak eszközei. Ez a két tényező mozgatja a regényt s ezek árnyékában élő valóságként emelkedik fel a két jelentéktelen figura és velük a bányászok emberi és társadalmi tragédiája.

A bibliofil kiállításban megjelent könyvet a *Pantheon* adta ki Székely Kovács Olga finomvonalú illusztrációival.

Gró Lajos

munka

A PANTHEON ÚJ REGÉNYEI:

Dormándi László: Két jelentéktelen ember

Bibliofil kiállítás. Székely-Kovács

Olga rajzaival Füzve P 3.20 Kötve P 4.20

Földes Jolán: Fej vagy írás

A világdíjnyertes író nő új nagy regénye

Füzve P 4.80 Kötve P 5.80

Hemingway: Különös társaság

Füzve P 3.80 Kötve P 4.80

Kertész Erzsébet: A családi pensio . .

Füzve P 2.40 Kötve P 3.40

Kruif: A hét vasember

Füzve P 3.50 Kötve P 4.50

Madelon Lulofs: A szumátrai járőr

Füzve P 3.80 Kötve P 4.80

MINDEN KÖNYVKERESKEDÉS BEN KAPHATÓK!

HAVAS ENDRE

SEBESÜLTEN

VERSEK — MUNKA KIADÁSA

ÁRA **2** PENGŐ

Megrendelhető lapunk kiadóhivatalában

az 58. szám tartalomjegyzéke: roger martin du gard üzenete a munkának (közli havas endre) ● a művész és a politika (kassák lajos) ● profán gondolatok a louvreban (hercz györgy versei) ● alkotók, dolgozók, pénzkeresők (gró lajos) ● szimmetria (dr. mosonyi dezső) ● cigány dezsőről (kassák lajos) ● a költő halálára (havas endre verse) ● józsef attília emlékezetére (murányi kovács endre) ● gondolatok a szocialista nevelésről (fülöp pál) ● séta a jegeny sorban (andreánszky istván novellája) ● rippl-rónai józsef (rózsa miklós) ● iványi-grünwald, perlrott-csaba, sugár andor és szandai sándor kiállításairól (kassák lajos) ● sommerset maugham és dormándi lászló könyveiről (gró lajos) ● címlapon perlrott csaba vilmos rajza ● műmellékleten haár ferenc négy fotókompozíciója ●

munka

társadalmi és művészeti beszámoló ● felelős szerkesztő: kassák lajos ● felelős kiadó: falus ervin ● szerkesztőség és kiadóhivatal: budapest, VI. bulcsu-u. 19. II 7. ● csehszlovákiában: „NOVITAS” bratislava ● minden közleményért a szerző felel ● egyes szám ára: 60 fill., kc. 4.—, lei 20 ● előfizetési féévre 3 p., egész évre 6 p., kc. 18, illetve 36, lei 100, illetve 200 ●

Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest. — Felelős vezető: Lombár L.